

ΣΩΤΟΥ Γ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
Τ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ
ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ
ΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΒΟΗΘΩΝ - ΕΡΓΟΔΗΓΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΝ ΙΣΧΥΪ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ
1963

ΣΩΤΟΥ Γ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
Τ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ

ΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΒΟΗΘΩΝ - ΕΡΓΟΔΗΓΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΝ ΙΣΧΥΪ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ
1963

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν
τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως καὶ ἐκδότου

Σωτηροπούλου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ συγγραφή τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας «Χριστιανικὴ ἀγωγή» ἀποτελεῖ πιστὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰς παραγγελίας τῆς ὑπ' ἀριθ. 93209)7-8-1962 Ὑπουργικῆς ἀποφάσεως, τῆς στηριζομένης εἰς πράξεις τοῦ Α.Σ.Ε.Π. Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ δημοσευθείσης εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 78 Β φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς 23ης Φεβρουαρίου 1963.

Τὴν ὕλην τοῦ βιβλίου μου τούτου διήρσα εἰς δύο μέρη : εἰς τὸ τῆς «Χριστιανικῆς κατηχήσεως» καὶ εἰς τὸ τῆς «Χριστιανικῆς ἠθικῆς». Εἰς τὸ πρῶτον μέρος, παρέθεσα τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς θρησκείας μας, ἀναπτύξας πρὸς τοῦτο ἐν συντομίᾳ τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, ἠρμήρευσα τὴν σημασίαν τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἐτοποθέτησα εἰς τὴν ὀρθὴν βάσιν τῶν τὰς σχέσεις μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης. Εἰς δὲ τὸ δεύτερον μέρος, ἠρμήρευσα τὴν θέσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔναντι τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ψυχαγωγίας, τοῦ πόνου καὶ τοῦ σώματος καὶ παρουσίασα τὸν θεσμόν τῆς νηστείας ὡς μέσον πνευματικῆς πειθαρχίας καὶ αὐτοκυριαρχίας. Ἐν συνεχείᾳ ἐξήγησα ἐπὶ ποίων ἠθικῶν βάσεων δεόν νὰ στηρίζωνται αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο φύλων, παρουσίασα τὴν ἐργασίαν ὡς εὐλογίαν καὶ ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἐτόνισα τὸν τρόπον τῆς ἀσκήσεώς της ὑπὸ τῶν μελλόντων νὰ διακονήσουν εἰς αὐτὴν καὶ ἐξέθεσα τὰς ὑποχρεώσεις προϊσταμένων καὶ ὑφισταμένων κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπηρεσίας των. Τέλος ἀνέπτυξα τὸν ὀφειλόμενον πρὸς τὴν ξένην ἰδιοκτησίαν σεβασμόν, ἐξήγησα τὴν θέσιν τοῦ ἐργαζομένου νέου ἐντὸς τῆς οἰκογενείας καὶ ἐτόνισα τὴν σημασίαν τῆς ἐθελοντικῆς ἐργασίας διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν εὐγενῶν σκοπῶν.

Ἰούλιος 1963

ΣΩΤΩΣ Γ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ δ.Θ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ .

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως

Τοῦτο, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ «πιστεύω», ἐπειδὴ ἀρχίζει μὲ τὴν λέξιν αὐτήν, ἀποτελεῖται ἀπὸ δώδεκα ἄρθρα ἢ μέρη. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἑπτὰ ἄρθρα τοῦ τὰ συνέταξεν ἡ Α' Οἰκουμενικὴ σύνοδος, ποὺ συνεκλήθη εἰς τὴν **Νίκαιαν** τῆς Βιθυνίας (325 μ.Χ.), ὑπὸ τοῦ **Μεγάλου Κωνσταντίνου**, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ αἰρετικοῦ ἱερέως τῆς Ἀλεξανδρείας **Ἀρείου**, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριζεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἦτο Θεός, ἀλλὰ τὸ πρῶτον δημιουργημα· τὰ δὲ ἄλλα πέντε ἢ ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (381 μ.Χ.) συνελθοῦσα Β' Οἰκουμενικὴ σύνοδος, λόγῳ τῆς ἐσφαλμένης γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κωνσταντινουπόλεως **Μακεδονίου**, ὁ ὁποῖος δὲν παρεδέχετο ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι Θεός. Τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως εἶναι τὸ ἐξῆς :

1. «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

2. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.

4. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.

5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.

6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς.

7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

8. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν.

9. Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν.

10. Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

11. Προσκοδῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.

12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος».

Περὶ Θεοῦ

(οὐσία, ιδιότητες καὶ τριαδικότης)

Ἄρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως :

«Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων»

Διὰ τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ ὁμολογοῦμεν ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὅτι εἶναι πατὴρ ὄλων μας, ὅτι εἶναι δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης τοῦ κόσμου καὶ πάντων ἐκείνων, πού βλέπομεν καὶ δὲν βλέπομεν (ψυχαί, ἄγγελοι κ.λ.π.), καὶ ὅτι εἶναι ἐξουσιαστὴς αὐτῶν.

Ἡ ἰδέα διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει μέσα εἰς κάθε ἄνθρωπον. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει μία ἀνωτέρα δύναμις, ὁ Θεός. Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ εἶναι βασικὸν ζήτημα διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτᾶται καὶ ἡ θέσις, πού θὰ λάβῃ οὗτος ἀπέναντι εἰς τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς του. Ἀλλὰ ἐνῶ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πᾶν δι' ἡμᾶς, ἡ γνῶσις μας ὅμως δι' αὐτὸν εἶναι δύσκολος· καὶ τοῦτο, διότι αὐτὸς εἶναι παντέλειον πνευματικὸν ὄν, ἐνῶ ἡμεῖς εἴμεθα περιωρισμένοι καὶ ἀτελεῖς. Τὴν δυσκολίαν αὐτὴν τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, μᾶς τὴν τονίζουν τόσον ἡ Ἁγία Γραφή, ὅσον καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Τοιουτοτρόπως ἡ μὲν Ἁγία Γραφή ὀνομάζει τὸν Θεὸν «ἀόρατον καὶ ἀπρόσιτον», οἱ δὲ Πατέρες «ἄπειρον καὶ ἀκατάληπτον».

Παρ' ὅλον ὅμως ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ μὲ ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἐν τούτοις δὲν λείπει καὶ κάθε γνῶσις αὐτοῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ. Ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, πού ἀπορρέει ἀπὸ τὴν βαθεῖαν πίστιν τοῦ ἀνθρώ-

που πρὸς αὐτόν. Μάλιστα ἡ γνῶσις αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ πλέον τελεία, ἐπειδὴ στηρίζεται καὶ εἰς τὸν φωτισμὸν τῆς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μὲ τὴν προσθήκην, ὅτι τελείαν γνῶσιν αὐτοῦ θὰ ἔχωμεν εἰς τὴν ζωὴν πέραν τοῦ τάφου. Διότι ἐκεῖ θὰ τὸν ἴδωμεν «κατὰ πρόσωπον» καὶ «ὅπως εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι» (Α' Κορινθ. 13, 12 καὶ Α' Ἰωάν. 3, 2).

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει, ὅτι κανεὶς ἄνθρωπος δὲν εἶδε τὸν Θεόν, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ τὸν ἴδῃ δύναται (Α' Τιμοθ. 6, 16), ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (4, 24) τονίζει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα. Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ ἀκριβὴς κατὰ τὴν οὐσίαν γνῶσις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι εὐκολός, ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι ἀνώτερον τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀκατάληπτος, ἀνέκφραστος, ἄπειρος, ὑπερούσιος, ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως. Κατὰ τὸν συγγραφέα ὅμως τῶν Πράξεων (14, 17), ὁ Θεὸς δὲν ἀφῆκεν ἄγνωστον καὶ χωρὶς μαρτυρίαν τὸν ἑαυτὸν του. Ἀπὸ ἐδῶ προκύπτει ὅτι, νὰ μὲν δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ποῖος ὁ Θεός, πλὴν ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωμεν ἀρκετὰ σαφεῖς περὶ αὐτοῦ γνῶσιν τόσον ἀπὸ τὸν φανερωθέντα Υἱόν του (Ἰωάν. 1, 18), ὅσον καὶ ἀπὸ τὸ καλλιτέχημά του. Ὁ Μέγας Βασίλειος λέγει, ὅτι δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν ἀπὸ τὰς ἐνεργείας του, ποὺ καταβαίνουν μέχρις ἡμῶν.

Ἀπὸ τὰς ἐνεργείας του λοιπὸν αὐτὰς λαμβάνοντες ἀφορμὴν, εὐρίσκομεν ἰδιότητας ἢ προσόντα αὐτοῦ — κατὰ τοὺς Πατέρας «τὰ περὶ τὸν Θεόν» — ἀρνητικὰ μὲν, ἐφόσον τοῦ ἀποκλειόμεν κάθε ἀνθρωπίνην ἀτέλειαν καὶ ἀδυναμίαν, θετικὰ δέ, ἀφοῦ τοῦ ἀποδίδωμεν εἰς ἄπειρον βαθμὸν τὰς τελειότητας καὶ ἰκανότητας τῶν δημιουργημάτων του.

Ταῦτα εἶναι : α') **ἡ πανταχοῦ παρουσία**: ὁ Θεός, ὡς ἄυλος καὶ ἀπόλυτος πνεῦμα, ὑπάρχει πανταχοῦ παρών, εἰς ὅλας τὰς στιγμὰς τοῦ χρόνου (Ψαλμ. 138, 7-10). β') **ἡ αἰωνιότης καὶ τὸ ἀμετάβλητον**: ὁ Θεὸς δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος, εἶναι ἕξω ἀπὸ κάθε χρόνον (Ἰακώβου 1, 17). διὰ τὸν Θεὸν δὲν ὑπάρχει παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον, ἀλλὰ μόνον συνεχὲς παρὸν. γ') **ἡ παντοδυναμία**: ὁ Θεὸς δύναται νὰ κάμῃ τὰ πάντα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κακόν· τοῦτο δέ, ὅχι διότι δὲν τοῦ εἶναι δυνατόν, ἀλλὰ διότι δὲν θέλει. δ') **ἡ παγγνωσία**: ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ πάντα (παρελθόντα, παρόντα, μέλλοντα, πραγματικά, δυνατὰ καὶ ἀδύνατα) συγχρόνως, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ καταργῇ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ

ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἀπλῶς προγνωρίζει τὴν χρῆσιν, ποῦ θὰ κάμῃ, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐλευθερίας του, χωρὶς ὅμως ἢ πρόγνωσις αὐτῆ νὰ εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῶν διαφόρων πράξεων τοῦ ἀνθρώπου· ε') **ἡ πανσοφία** : ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ καλύτερα μέσα, διὰ νὰ τακτοποιῇ τὰ πάντα (κυβέρνησις τοῦ κόσμου, σκοπὸς τῶν δημιουργημάτων, σταθερότης τῶν νόμων τῆς φύσεως κ.λ.π.)· διὰ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ὁ Ψαλμωδὸς λέγει «ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας»· στ') **ἡ δικαιοσύνη** : ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος καὶ ἀποδίδει εἰς τὸν καθένα ὅ,τι τοῦ ἀνήκει, εἴτε εἰς τὴν ἐδῶ ζωὴν, εἴτε εἰς τὴν μέλλουσαν· ζ') **ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀγαθότης** : ὁ Θεὸς εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ ἀγάπην καὶ συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ ἀγάπη, ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν» (Α' ἐπιστολὴ 4, 8)· ἀπόδειξις τῆς μεγάλης του ἀγάπης εἶναι ἡ θυσία τοῦ μονογενοῦς του Υἱοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (3, 16). Καί, τέλος, ὁ Θεὸς εἶναι ἀληθινός, ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ προέρχεται ἡ ἀλήθεια «ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστίν» (Ἰωάν. 3, 33), καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑποστηρίζει καὶ προστατεύει εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Θεὸς εἶναι μὲν εἰς κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τριαδικὸς κατὰ τὰς ὑποστάσεις, δηλαδὴ τρισυπόστατος. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν εἷς, ἀλλὰ τρία πρόσωπα συγχρόνως (τριαδικός), ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Τοῦτο βεβαιώνεται εἰς πολλὰ χωρία τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἔχει κηρυχθῆ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Κατὰ τὴν βάπτισίν του, ἐφάνησαν τὰ τρία πρόσωπα (ὁ Πατὴρ ἐφώνησεν ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ὁ Υἱὸς ἐβαπτίζετο καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατέβη ὑπὸ μορφήν περιστερᾶς). Κατὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀποστόλων εἰς τὸ κήρυγμα, ὁ Σωτὴρ Χριστὸς τοὺς παρήγγειλε, νὰ βαπτίζουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Ματθαίου 28, 19). Ὁ Ἰωάννης λέγει : «τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσίν» (Α' Ἰωάν. 5, 7) κ.λ.π. Καὶ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις δὲν εἶναι τρεῖς Θεοὶ διακεκριμένοι ἀλλήλων, ἀλλὰ ἓνας καὶ μόνος Θεός, ποῦ διακρίνεται εἰς τρία πρόσωπα. Ταῦτα εἶναι ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας, καὶ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ὑπολείπονται ἀναμεταξὺ των. Καὶ ἐνῶ εἶναι καὶ

τὰ τρία πρόσωπα ὁμοούσια καὶ ἔχουν τὰς ἰδίας ιδιότητες, διακρίνονται ἀναμεταξύ των κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπ' αἰῶνος. Τὰ τρία αὐτὰ πρόσωπα συνεργάζονται ἁρμονικῶς εἰς τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας, προνοίας καὶ σωτηρίας τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει ὁ μέγας Ἀθανάσιος (ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι Ἅγιῳ ποιεῖ τὰ πάντα).

Ἡ διδασκαλία περὶ ἁγίας Τριάδος εἶναι μυστήριον, διότι ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀδυνατεῖ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ μυστήριον αὐτό, τὸ ὁποῖον μόνον διὰ τῆς πίστεως ἀποδεχόμεθα.

Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου. Οἱ Ἄγγελοι

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς, ὅτι δημιουργὸς τοῦ κόσμου, δηλ. πάντων τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἐνοργάνων καὶ ἀνοργάνων, εἶναι ὁ παντοδύναμος Θεός. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», λέγει ἡ Ἅγία Γραφή. Ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον μέσα εἰς ἕξ ἡμέρας (ἑξαήμερος δημιουργία), καὶ ἐκ τοῦ μηδενός, δηλ. ὄχι ἀπὸ κάποιαν ἄμορφον ὕλην, ποῦ ὑπῆρχε προηγουμένως, ἀλλὰ ἀπὸ ὕλην, ποῦ ὁ ἴδιος κατεσκεύασε καὶ διέπλασε πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Σκοπὸς δὲ διὰ τὸν ὁποῖον τὸν ἐδημιούργησεν, εἶναι νὰ κάμῃ καὶ ἄλλα ὄντα μέτοχα τῆς αἰωνίου εὐτυχίας του, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δοξάζεται ὑπ' αὐτῶν αἰωνίως «πάντα τὰ ἔργα πρὸς ἴδιον ἔπαινον ἐποίησεν ὁ Κύριος» (Παραλ. 16, 5).

Ἡ μοναδικὴ πηγὴ, ποῦ μᾶς κάμνει λόγον διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, εἶναι ἡ **Γένεσις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης** (κεφ. Α' καὶ Β'), τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ θεόπτης καὶ προφήτης Μωϋσῆς. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν ὁ Θεὸς κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἐδημιούργησε τὸ φῶς, τὴν δευτέραν τὸ στερέωμα, δηλαδή τὸν οὐρανόν, τὴν τρίτην ἐχώρισε τὰ ὕδατα ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ εἶπε νὰ βλαστήσῃ ἡ γῆ χόρτα καὶ δένδρα, τὴν τετάρτην τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τὴν πέμπτην τοὺς ἰχθῦς καὶ τὰ πτηνὰ, καὶ τὴν ἕκτην τὰ ἄλλα ζῶα τῆς γῆς καὶ τὸν ἐξουσιαστὴν τῶν πάντων ἀνθρώπων. Ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας φαίνεται καθαρά, ὅτι ὁ Θεὸς ἤρchiσεν αὐτὴν ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα καὶ ἀπλού-

στερα, διὰ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, καὶ ὅτι τὰ δεύτερα δὲν προῆλθον ἀπὸ τὰ πρῶτα, ἐπειδὴ κάθε εἶδος παρήχθη διὰ νέας δημιουργικῆς πράξεώς του. "Ὅταν δὲ ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς ὁμιλεῖ διὰ ἕξ ἡμέρας, ἐννοεῖ μεγάλα χρονικά διαστήματα, διαρκείας ἑκατομμυρίων ἐτῶν, καὶ ὄχι ἡμερῶν μὲ τὴν σημερινήν των μορφήν.

Ὁ κόσμος διαιρεῖται εἰς ὄρατον καὶ ἀόρατον. Καὶ ὄρατὰ μὲν εἶναι ὅλα ὅσα βλέπομεν, δηλαδὴ ὁ ὕλικός κόσμος, ἀόρατα δὲ ὅλα ἐκεῖνα τὴν ὑπαρξίν των ὁποίων μᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν μὲ τὸν νοῦν μας, μὲ τὴν πείραν μας, καὶ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα των. Τὰ δεύτερα μᾶς ἀποτελοῦν τὸν πνευματικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τοὺς ἀγγέλους καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ὕλικου κόσμου, ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τοὺς ἀγγέλους (Ἰὼβ 38, 7), οἱ ὁποῖοι εἶναι πνεύματα, μὲ χωρὶς δηλαδὴ σῶμα, καὶ δι' αὐτὸ εἶναι ἀόρατοι καὶ ἀθάνατοι. Ὅλοι οἱ ἄγγελοι ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν ἀγαθοί, πλὴν ὅμως μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς, ἐπειδὴ ἠθέλησαν, ἀπὸ ὑπερηφάνειαν κινήθοντες, νὰ γίνουν ἴσοι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ κάμουν ἰδικὴν των ὁμάδα, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Διάβολον ἢ Σατανᾶν (ἀντίπαλον), ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν θέσιν των καὶ ἀπετέλεσαν τὴν τάξιν των πονηρῶν ἀγγέλων ἢ δαιμόνων (Ἰούδα 1, 6 καὶ Β' Πέτρου 2, 4).

Οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι εἶναι παρὰ πολλοὶ καὶ διαιροῦνται εἰς ἑννέα τάγματα :

Ἄρχαι	Ἀρχάγγελοι	Ἄγγελοι
Κυριότητες	Δυνάμεις	Ἐξουσίαι
Σεραφίμ	Χερουβίμ	Θρόνοι

"Ἔργον τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων εἶναι νὰ κάμουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ¹ καὶ νὰ προστατεύουν τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ἐκκλησία μας παραδέχεται ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἓνα ἄγγελον φύλακα, ὁ δὲ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ² δύο, ἓνα ἀγαθὸν εἰς τὰ δεξιὰ καὶ ἓνα πονηρὸν εἰς τὰ ἀριστερά, πού ἀγωνίζονται μεταξύ των, ποῖος θὰ ὑπερισχύσῃ τοῦ ἄλλου. Μεταξὺ τῶν ἀγγέλων ἡ Παλαιὰ καὶ

1. Ἡ Ἐκκλησία, διὰ νὰ δείξῃ τὴν εὐκίνησιν καὶ ταχύτητα μὲ τὴν ὁποίαν κάμουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τοὺς παρουσιάζει εἰς τὴν εἰκονογραφίαν μὲ πτέρυγας (ἑξαπτέρυγα).

2. Ὁ Ποιμὴν εἶναι ἔργον πού ἔχει γράψῃ ὁ μαθητὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου Ἑρμᾶς.

Καινή Διαθήκη διακρίνουν τέσσαρας ἀρχαγγέλους (**Γαβριήλ, Μιχαήλ, Ραφαήλ και Οὐριήλ**).

Οἱ πονηροὶ ἄγγελοι εἶναι καὶ αὐτοὶ πολλοί. Ἔργον αὐτῶν εἶναι ἡ ἀντενέργεια κατὰ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, κατὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ αὐτῶν, τοὺς μὲν εὐσεβεῖς ἀγωνίζονται νὰ δελεάσουν εἰς τὸ κακὸν διὰ διαφόρων μεθοδεῶν, τοὺς δὲ ἀσεβεῖς παρακινοῦν καὶ ἐνισχύουν εἰς τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτὸ δὲ λέγονται καὶ «πειρασμοί».

Ἡ δύναμις τῶν δαιμόνων θὰ καταργηθῇ κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν. Οἱ δαίμονες εἰς τὴν εἰκονογραφίαν ζωγραφίζονται ὡς πονηροὶ γέροντες, μὲ οὐρὰν καὶ κέρατα, ὡς μαῦροι καὶ πολὺ ἀσχημοὶ ἄνθρωποι, μὲ διάφορα φονικά ὄργανα ἐπάνω των κ.λ.π.

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου

Μέσος, μεταξύ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἐδημιουργήθη ἡ κορωνὴς τῆς δημιουργίας, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ σῶμα ὑλικὸν καὶ ψυχὴν αἴθλον καὶ λογικὴν «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς» (δηλ. τὴν ἀθάνατον ψυχὴν).

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ. Καὶ τὸ μὲν κατ' εἰκόνα σημαίνει τὰς τελειότητας ποὺ ἔλαβε κατὰ τὴν δημιουργίαν, δηλαδή τὸ λογικὸν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν ὅτι μὲ τὰς θείας τελειότητας καὶ δυνάμεις, ποὺ ἔλαβε, δύναται νὰ ἐξομοιωθῇ πρὸς τὸν Θεόν, νὰ γίνῃ τέλειος (Ματθ. 5, 48). Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατάγεται ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἶναι ὁ Ἀδὰμ (χωματένιος) καὶ ἡ Εὐὰ (=ζωή, ἐπεὶδὴ ἐγένεν ἡ μητέρα ὅλων τῶν ζώντων).

Ὁ ἄνθρωπος, προικισθεὶς μὲ φυσικὰς καὶ πνευματικὰς ιδιότητας, ἠδύνατο μὲ αὐτὰς νὰ τελειοποιῇ συνεχῶς τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ ζῆ εὐτυχισμένος εἰς τὴν ζωὴν αὐτήν. Ἡ ἐλευθερία του, τὸ λογικὸν του, ἡ κατεύθυνσίς του πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ τέλειον, ἡ κυριαρχία του ἐπὶ τῆς φύσεως, τοῦ τὸ ἐξησφάλιζον. Χρησιμοποιοῦν αὐτὸς τὰ χαρίσματα, ποὺ τοῦ ἔδωσεν ὁ Θεός, καὶ βοηθούμενος ἀπὸ αὐτόν, ἔπρεπε νὰ ἀσκήται συνεχῶς εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ προκόπῃ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς. Διὰ νὰ ἀσκήται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθόν, ὁ Θεὸς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς πρω-

τοπλάστους ὠρισμένας ἐντολάς, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ τηροῦν καὶ ἐκτελοῦν πιστῶς, διὰ νὰ γίνουν οὔτω ἄξιοι τῆς ἀγάπης καὶ τῆς προστασίας του. Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ὁ Θεός, διὰ νὰ τοὺς δοκιμάσῃ, ἀπηγόρευσε εἰς αὐτοὺς νὰ φάγουν ἀπὸ τοὺς καρπούς τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Οἱ πρωτόπλαστοι, παρασυρθέντες ἀπὸ τὸν διάβολον, πού τοὺς παρουσιάσθη ὑπὸ μορφήν ὄφραως, καὶ παρακινηθέντες ἀπὸ τὸν ἰδικόν των ἐγωϊσμόν καὶ ὑπερηφάνειαν νὰ γίνουν τέλειοι μὲ τὰς ἰδικὰς των δυνάμεις, παρήκουσαν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἠμάρτησαν. Ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας ἦτο νὰ ἀλλοιωθῇ μέσα των ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, νὰ σκοτισθῇ ὁ νοῦς των, νὰ ἀδυνατήσῃ ἡ συνείδησίς των, καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ ἡ ἀθανασία των μὲ θλίψεις καὶ ἀσθενείας καὶ, τέλος, τὸν θάνατον. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοὺς πρωτοπλάστους κατὰγεται ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἡ ἁμαρτία των μετεδόθη ὡς κληρονομικὴ ἀσθένεια εἰς ὅλους τοὺς ἀπογόνους (προπατορικὸν ἁμάρτημα).

Ὁ πολυεὐσπλαγχνος ὅμως Θεὸς καὶ μετὰ τὴν ἀνωτέρω παράβασιν, δὲν ἀφῆκε τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀπολεσθῇ. Τοῦ ἔδωκεν ὑποσχέσεις, προφητείας καὶ ὁδηγίας, διὰ νὰ ἐλπίζῃ καὶ μὴ ἀπομακρύνεται τελείως ἀπὸ αὐτόν. Διὰ νὰ τὸν σώσῃ δὲ ἐντελῶς ἀπὸ τὸν αἰώνιον θάνατον, ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν μονογενῆ του Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅστις ἐθυσιάσθη ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ σωτηρία διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ

Ἄρθρα β'—ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως :

Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο».

«Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα».

«Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα».

«Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς».
«Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον
ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς».

«Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης, κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος».

Μὲ τὰ ἐξ αὐτὰ ἄρθρα πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Σωτὴρ εἶναι πρόσωπον ἰδιαιτέρον καὶ ἀνεξάρτητον· ὅτι εἶναι ὁ μονόγενής Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐκ τοῦ οὐοίου ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· ὅτι εἶναι πνευματικὸν φῶς, τὸ ὅποιον φωτίζει κάθε ἄνθρωπον, πού ἐρχεται εἰς τὸν κόσμον· ὅτι εἶναι πραγματικὸς Θεός· ὅτι εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα· ὅτι δι' αὐτοῦ ἐγένεν ὁ ὄρατος καὶ ἀόρατος κόσμος· ὅτι χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων κατήλθεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν· ὅτι ἐδίδαξεν, ἐθαυματούργησεν, ἔπαθεν, ἐσταυρώθη, ἐτάφη, ἀνεστήθη, ἀνέβη πάλιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκάθησεν εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅτι θά ἔλθῃ καὶ πάλιν, διὰ νὰ κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἡ βασιλεία του δὲν θά ἔχῃ τέλος.

Ἐνάγκη ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ προπαρασκευῆ τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς ὑποδοχὴν του

Μὲ τὴν παρακοὴν τῶν πρωτοπλάστων εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ θάνατος (Ρωμ. 5, 12). Ἡ διαφθορὰ καθημερινῶς ἐξηπλάνετο. Ἡ ἀπόστασις μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἡμέραν μετὰ τὴν ἡμέραν μεγαλυτέρα. Ἡ ἀγάπη ὁμως τοῦ Θεοῦ ἐγεφύρωσε τὸ χάσμα τοῦτο μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Καί, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ μόνος του ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ἐπενέβη ὁ Θεός, ὁ ὅποιος ἐπέτυχεν αὐτὸ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τὴν θυσίαν τοῦ μονογενοῦς του Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. 3, 16 καὶ Ρωμ. 8, 32).

Ὁ Σωτὴρ δὲν ἐνηθρώπησεν ἀμέσως μετὰ τὴν πτώσιν, διότι ἡ ἀνθρωπότης εἶχεν ἀνάγκην νὰ παιδαγωγηθῇ καὶ προπαρασκευασθῇ πρὸς ὑποδοχὴν του. Αὐτὸ τὸ ἔργον τὸ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος ὁ Δημιουργός, ἀφοῦ προητοίμασε πρὸς τοῦτο καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὡς ἐκλεκτὸν του λαόν, θά προήρχετο ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας.

Καὶ τοὺς μὲν Ἰουδαίους προπαρασκευάσασκε μετὰ τὰς τελετουργικὰς διατάξεις τῆς λατρείας, μετὰ τὰς ὑποσχέσεις, πού ἔδωσεν

εις τούς πατριάρχας των, με τούς προφήτας των, οί όποιοί έπροφήτευον ότι θα έλθη Μεσσίας, ό όποϊος θα σώση την ανθρωπότητα, και με τον Μωσαϊκόν Νόμον, ό όποϊος έγινε παιδαγωγός και όδηγός των 'Ιουδαίων, ώστε να μείνουν ούτοι πιστοί εις τον Θεόν των πατέρων των και να προετοιμασθούν διά την έλευσιν του Μεσσιού (Γαλάτ. 3, 24).

Τούς δέ είδωλολάτρας προητοίμασε (Πράξ. 14, 26) διά τής φυσικής αποκαλύψεως, διά τής διαδόσεως εις αυτούς πολλών αληθειών τής ύπερφυσικής αποκαλύψεως, διά των άπανταχοϋ τής γής διασκορπισθέντων 'Ιουδαίων, διά τής μεταφράσεως τής Παλαιάς Διαθήκης εις την τότε διεθνή έλληνικήν γλώσσαν, και διά τής καταδείξεως του ψεύδους τής πολυθεϊας διά των μεταξύ αυτών διακριθέντων μεγάλων άνδρων (φιλοσόφων). Πολλοί σοφοί άνδρες από τούς είδωλολάτρας (Σωκράτης, Πυθαγόρας κ.λ.π.), πρό τής μεγάλης διαφθοράς τής ανθρωπότητος, ετόνιζον ότι μόνον εάν ήρχετο ένας Θεός-Σωτήρ, θα έβελτιώνετο το ανθρώπινον γένος.

‘Ο Θεάνθρωπος 'Ιησοϋς Χριστός

Πραγματικώς «ήταν ήλθε το πλήρωμα του χρόνου» (Γαλάτ. 4, 4), δηλαδή συνεπληρώθη ό χρόνος, που ειχεν όρίσει ή πανσοφία του Θεού διά την κατάλληλον προπαρασκευήν τής ανθρωπότητος και την προλειάνσιν τής όδοϋ τής σωτηρίας, ήλθεν ό ανεμενόμενος Μεσσίας του κόσμου, ή έλπίς και ή προσδοκία των εθνών, ό 'Ιησοϋς Χριστός, αφού έγεννήθη εις την Βηθλεέμ τής 'Ιουδαίας εκ Πνεύματος 'Αγίου και Μαρίας τής Παρθένου. Από τον τρόπον τής γεννήσεώς του φαίνεται καθαρά, ότι ό Σωτήρ του κόσμου Χριστός είναι τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος, δηλ. Θεάνθρωπος. Εις το πρόσωπόν του ήνώθησαν ή θεία και ή ανθρωπινή φύσις «άσυγχύτως, άτρέπτως, άδιαιρέτως, άχωρίστως» (Δ' Οίκουμ. Σύνοδος), και ή θεία και ανθρωπινή θέλησις, εκ των όποίων ή ανθρωπινή θέλησις ύποτάσσεται εις την θείαν και πανσθενή θέλησιν (ΣΤ' Οίκουμ. Σύνοδος).

“Οτι είναι τέλειος Θεός, αποδεικνύεται : 1) διότι εις το πρόσωπόν του έξεπληρώθησαν όλαί αί προφητεΐαι τής Παλαιάς Διαθήκης, 2) διότι ό ίδιος αποκαλει τον έαυτόν του Θεόν «εγώ και ό πατήρ μου εν έσμέν» ('Ιωάν. 10, 30), 3) διότι οί πατέρες

τῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ὡμολόγησαν καὶ ἐδογματίσαν τοῦτο, 4) διότι μόνον ὡς Θεός, καὶ ἐπομένως ἀναμάρτητος, ἠδύνατο νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν θεϊὰν δικαιοσύνην, ποῦ ἀπῆτει τὴν τιμωρίαν τοῦ πταίσαντος ἀνθρώπου, καὶ νὰ συμβιβασῇ τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἤθελε τὴν καταστροφὴν τοῦ δημιουργήματός του (Ἰωάν. 3, 16). Καὶ 5) διότι ὡς Θεός ἐξήγησε τὸ θεῖον θέλημα καὶ ἐδίδαξε τὴν τελειότεραν θρησκείαν καὶ τὴν ὑψίστην ἠθικὴν.

Ὅτι δὲ εἶναι τέλειος ἄνθρωπος, ἀποδεικνύεται : 1) διότι ἐγεννήθη ἀπὸ γυναῖκα, τὴν Θεοτόκον Μαρίαν (Ματθ. 1, 23-Γαλάτ. 4, 4), 2) διότι ἀπὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην μαθητάνομεν τὸν χρόνον, τὸν τόπον καὶ τὰς περιστάσεις τῆς γεννήσεώς του, τὴν βάπτισίν του, τὰ ἔργα του καὶ τὴν διδασκαλίαν του, 3) διότι ὁλόκληρος ἢ ἱερά παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας ἐδογματίσει τοῦτο. Καὶ 4) διότι, ὡς ἄνθρωπος, ἐπέινασεν, ἐδίψησεν, ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν. Ἐπρεπε νὰ εἶναι καὶ ἄνθρωπος, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν θεϊὰν δικαιοσύνην, ἀλλὰ ἄνθρωπος τέλειος καὶ ἀναμάρτητος, ὁποῖος καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπῆρξε, καθόσον «ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Α' Πέτρου 2, 22).

Ἡ διδασκαλία καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Σωτῆρος

Ὁ Σωτὴρ Χριστός, εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμά του, ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας. Διέτρεχε τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς Παλαιστίνης, κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Ἐδίδασκεν ὅτι ὑπάρχει ἓνας Θεός, ὁ ὁποῖος εἶναι πατὴρ ὄλων τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δι' αὐτὸ εἶναι ἀναμεταξύ των ἀδελφοὶ καὶ ἴσης ἀξίας. Ἐκήρυττε τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ προσκυνῶμεν («ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ») (Ἰωάν. 4, 24), καὶ πρὸς τὸν πλησίον, δηλαδὴ εἰς κάθε ἄνθρωπον γενικῶς, ἀδιάφορον ἂν οὗτος εἶναι ὁμόφυλος ἢ ἀλλόφυλος, φίλος ἢ ἐχθρός. Ἐδίδασκεν, ἐπίσης, τὴν αὐταπάρνησιν, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν πραότητα, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ, γενικῶς, ὅλας ἐκεῖνας τὰς ἀρετὰς μὲ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀνυψώνεται καὶ ἐνώνεται μὲ τὸν Θεόν. Ἀπὸ ἐκείνου, ποῦ ἤθελον νὰ τὸν ἀκολουθήσουν, ἀπῆτει πίστιν, αὐτοθυσίαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὰ

ύλικά αγαθά, διότι οί άνθρωποι, πού παρασύρονται από αυτά, λησμονούν τόν Θεόν και άφοσιώνονται εις τά αγαθά του κόσμου τούτου.

‘Ο Σωτήρ δέν ήρκέσθη μόνον εις τήν διδασκαλίαν, αλλά όσα εδίδαξε πρώτος ό ίδιος και τά εφήρμοσεν εις τόν βίον του. Τοιουτοτρόπως δέ έγινε δι’ ήμᾶς τούς ανθρώπους τό ιδανικόν πρότυπον, πρὸς παραδειγματισμόν και μίμησην (Α’ Πέτρου 2, 21). ‘Εδίδασκε τήν ταπεινοφροσύνην, και αυτός πρώτος ένιψε τούς πόδας τῶν μαθητῶν του. ‘Εκήρυττε τήν αγάπην και πρὸς τούς εχθρούς ἀκόμη, και αυτός ώνόμαζε τόν ‘Ιούδαν φίλον και ήύχετο διά τούς σταυρωτάς του (Λουκ. 23, 34). ‘Εδίδασκε τήν συγγνώμην πρὸς τούς ειλικρινῶς μετανοοῦντας, και αυτός από τοῦ Σταυροῦ έσυγχώρησε τόν μετανοήσαντα ληστήν. ‘Εδίδασκε τήν αγάπην πρὸς τούς γονεῖς, και αυτός έφρόντισε, κατά τās τελευταίας στιγμάς τῆς ζωῆς του επί τῆς γῆς, διά τήν Παναγίαν μητέρα του, τήν όποίαν παρέδωκε πρὸς περαιτέρω περίθαλψιν και προστασίαν εις τόν ευαγγελιστήν ‘Ιωάννην. ‘Εκήρυττε, τέλος, τήν αγάπην πρὸς τόν Θεόν, και αυτός πρώτος απέδειξε τήν μεγίστην αγάπην πρὸς αυτόν, εις τόν όποῖον υπήκουσε μέχρι και τοῦ σταυρικοῦ θανάτου, και τήν αγάπην πρὸς τούς ανθρώπους, διά τήν σωτηρίαν τῶν όποίων και τόν έαυτόν του προσέφερεν ώς θυσίαν άπολυτρωτικήν.

Θάνατος τοῦ Κυρίου και κάθοδος αὐτοῦ εις τόν “Άδην

‘Ο φθόνος και ή κακία τῶν αρχόντων τῶν ‘Εβραίων και τό μῖσος και ή έμπάθεια τῶν υποκριτῶν φαρισαίων και γραμματέων πρὸς τό φῶς και τήν αλήθειαν, ώδήγησαν τόν Σωτήρα εις τόν Σταυρόν. ‘Ητο ανάγκη νά παραδώσῃ ό Κύριος τόν έαυτόν του εις τά φρικτά πάθη, χάριν ήμῶν τῶν άμαρτωλῶν. ‘Επρεπε με τόν θάνατόν του ό Σωτήρ Χριστός, νά αφαιρέσῃ τό μεσότειχον μεταξύ Θεοῦ και ανθρώπων και νά συμφιλιώσῃ αὐτούς με αυτόν. Διά τοῦ θανάτου του ό Κύριος εξηγόρασε τήν άμαρτήσασαν ανθρωπότητα και τήν ώδήγησεν εις τόν δρόμον τῆς αληθείας και τῆς ήθικότητος. Δέν ήτο δυνατόν ό άνθρωπος μόνος του νά εξαλείψῃ τήν άμαρτίαν του και από τό άλλο μέρος νά ικανοποιήσῃ τήν θεϊαν δικαιοσύνην, πού έζήτει τήν τιμωρίαν τοῦ παραβάτου. ‘Ο Σωτήρ διά τοῦ από τοῦ σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ έκχυθέντος

αἵματός του, ἐπέτυχε καὶ τὰ δύο. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐξιλαστηρίου θανάτου τοῦ Σωτῆρος ἐπεκτείνονται εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, εἰς πάσας τὰς ἁμαρτίας των καὶ καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον (Α' Ἰωάν. 2, 2 καὶ Ἐβρ. 10, 14).

Διὰ τὴν ὀλοκληρώσῃ ὁ Κύριος τὸ ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας, κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριημέρου παραμονῆς τοῦ σώματός του εἰς τὸν τάφον, κατῆλθεν οὗτος μετὰ τῆς ψυχῆς του ἠνωμένης μετὰ τῆς θεότητος εἰς τὸν Ἄδην καὶ ἐκήρυξεν εἰς τοὺς ἀπ' αἰώνων κεκοιμημένους (Α' Πέτρ. 3, 19)· ὅσοι δὲ ἀπὸ αὐτοὺς ἐπίστευσαν, ἐσώθησαν.

Ἁνάστασις, ἀνάληψις καὶ δευτέρα ἔλευσις τοῦ Σωτῆρος

Ἐπειδὴ ὁ τάφος δὲν ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ τὸ ζωηφόρον σῶμα τοῦ Κυρίου, οὗτος τὴν τρίτην ἡμέραν ἀνεστήθη¹ ἀπὸ τοὺς νεκρούς, ἀφοῦ ἠνώθη ἡ ψυχὴ του μετὰ τὸ ἀθάνατον πλέον καὶ δοξασμένον σῶμα του. Τὴν ἀνάστασίν του, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ πάθος του, εἶχε προείπει ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς μαθητάς του αἰδοῦ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς γραμματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαῖξαι καὶ μαστιγῶσαι καὶ σταυρῶσαι· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται» (Ματθ. 20, 18-19).

Ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἀποδεικνύει, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἡ πίστις μας εἶναι ἀληθῆς (Α' Κορινθ. 15, 17), καὶ ἀφ' ἑτέρου καθιστᾷ ἀναντίρρητον ἀλήθειαν τὴν καθολικὴν ἀνάστασιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων «εἰ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτοῖς» (Α' Θεσσαλ. 4, 14).

Ὁ Σωτὴρ, ἀφοῦ, μετὰ τὴν ἀνάστασίν του, παρέμεινε εἰς τὴν γῆν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας πολλὰς φορὰς παρουσιάσθη εἰς τοὺς μαθητάς του, τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν, ἐνώπιον τῶν ἐκπλήκτων μαθητῶν του, ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκάθησεν εἰς τὰ δεξιὰ

1. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν τρίτην ἀπογευματινὴν ὥραν τῆς Παρασκευῆς· ἔμεινε δὲ εἰς τὸν τάφον τὸ ὑπόλοιπον τῆς Παρασκευῆς (α' ἡμέρα), ὀλοκληρον τὸ Σάββατον (β' ἡμέρα), καὶ ἄλλοις ὥρας τῆς Κυριακῆς (γ' ἡμέρα), κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς ὁποίας ἀνεστήθη.

τοῦ πατρός του, ἀναλαβὼν καὶ πάλιν τὴν δόξαν πού εἶχε, προτοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ κόσμον (Ἐβρ. 1, 3). Ὑπεσχέθη ὅμως ὅτι εἰς χρόνον, τὸν ὁποῖον δὲν γνωρίζουν οὔτε καὶ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, θὰ ἔλθῃ πάλιν μετὰ δόξης, διὰ νὰ κρίνῃ τοὺς ζῶντας καὶ τοὺς νεκροὺς καὶ ὅτι ἡ βασιλεία του θὰ εἶναι αἰώνια («καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος»). Ἡ δευτέρα αὕτη ἐμφάνισις τοῦ Κυρίου, ἣτις καλεῖται Δευτέρα Παρουσία, θὰ εἶναι διαφορετικὴ τῆς πρώτης, ὅτε ὡς ταπεινὸς ἄνθρωπος ἐγεννήθη εἰς τὸ σπήλαιον τῆς Βηθλεὲμ καὶ ἀνεκλίθη εἰς τὴν φάτνην τῶν ἀλόγων.

Αἱ Χριστολογικαὶ ἔριδες

Γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, εὐθὺς ἀμέσως ἔγιναν πολλαὶ ἔριδες. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ αὐτάς εἶναι τοῦ Ἀρείου, τοῦ Νεστορίου, τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τοῦ Ὀνωρίου.

Ὁ Ἀρειος, πού ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο τὸ πρῶτον καὶ τελειότερον κτίσμα τῆς δημιουργίας καὶ ὄχι Θεός. Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος ἐχώριζε τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ καὶ ὠνόμαζε τὴν Παναγίαν Χριστότοκον καὶ ὄχι Θεοτόκον, διότι αὕτη ἐγέννησε μόνον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ὄχι τὸν Λόγον (Υἱὸν) τοῦ Θεοῦ. Ὁ Εὐτυχῆς, πού ἦτο ἀρχιμανδρίτης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνον τὴν θείαν φύσιν, ἐπειδὴ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ τὴν ἀπερρόφησεν ἡ θεία. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Ὀνώριος ὑπεστήριζεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνον τὴν θείαν θέλησιν, ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπίνη ὑπετάγη εἰς τὴν θείαν καὶ ἐξηφανίσθη.

Ἡ Ἐκκλησία, λαβοῦσα ἀφορμὴν ἀπὸ τὰς αἰρετικὰς αὐτάς διδασκαλίαις, καθώρισε διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων (Α', Β', Γ', Δ' καὶ ΣΤ') τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἐδογματίσεν ὅτι οὗτος εἶναι Θεάνθρωπος, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, μονογενῆς, ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα, Θεὸς ἀληθινός, γεννηθεὶς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, ἀναμάρτητος, ὅτι ἔχει δύο φύσεις καὶ δύο θελήσεις κ.λ.π. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον, ὄχι μόνον ἐξησφάλισε τὸν ἑαυτὸν τῆς ἀπὸ μελλοντικὰς παρεξηγήσεις, ἀλλὰ καὶ ἐστερεώθη ἀκαταλύτως (Ματθ. 16, 18).

**Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος
(ἀναγέννησις, δικαίωσις καὶ ἁγιασμὸς)**

Ἄρθρον ἡ' τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως :

«Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν».

Μὲ τὸ ἄρθρον αὐτὸ ὁμολογοῦμεν, ὅτι πιστεύομεν εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὅποῖον εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος. Τοῦτο εἶναι ἰδιαιτερον καὶ ἀναμάρτητον πρόσωπον, καὶ οὐχὶ ἀπλῆ δύναμις. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ζωοποιόν, ἐπεὶ δίδει ζωὴν εἰς τὰ κρίσματα καὶ πνευματικὴν τοιαύτην εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅπισω ἀπὸ κάθε μεγαλοφυῆς σχέδιον καὶ ἀπὸ πᾶσαν ἠθικὴν ἐπιτυχίαν, τὸ ἐνεργοῦν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐκπορεύεται, εἶναι μόνον ὁ Πατήρ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ τῆς θεότητος. Ἐπεὶ δὴ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἰδιαιτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐπομένως Θεός, πρέπει νὰ προσκυνῆται καὶ νὰ δοξάζεται μετὰ τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ δόξαν, μετὰ τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός. Ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀφοῦ ἐφωτίσθησαν οἱ ἱεροὶ ἄνδρες, ἐκήρυξαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγραψαν τὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατέβη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ ἔτους 33 μ.Χ. εἰς σχῆμα πυρίνων γλωσσῶν καὶ ἐφώτισε τοὺς ἀποστόλους· ἀπὸ τότε δὲ μένει διαρκῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν προφυλάττει ἀπὸ κάθε πλάνην, καὶ ὁδηγεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν ἀλήθειαν· μεταδίδεται δὲ εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ μέσου τῶν μυστηρίων.

Ἡ Καθολικὴ ἐκκλησία ἀπὸ τοῦ 1014 μ.Χ. διεστρέβλωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, μετὰ τὸ νὰ προσθήσῃ εἰς τὸ ἄρθρον αὐτὸ, μετὰ τὴν φράσιν «ἐκ τοῦ Πατρὸς», τὴν φράσιν καὶ «ἐκ τοῦ Υἱοῦ», διὰ νὰ παραστήσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀπὸ τὸν Υἱόν. Αὐτὸ ὅμως εἶναι μία αὐθαιρεσία τῆς, διότι δὲν στηρίζεται οὔτε εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, οὔτε εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν.

Τὴν ἀνωτέρω διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, ἀκολουθεῖ καὶ ἡ Διαμαρτυρομένη ἐκκλησία.

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καλεῖ κάθε ἄνθρωπον εἰς μετάνοιαν καὶ

πίστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· τοῦτο εἶναι ἀπολύτως σύμφωνον μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἐλευσεώς του, πού εἶναι ἡ σωτηρία ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν ὅλων τῶν ἀνθρώπων «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α' Τιμ. 2, 4). Καὶ μετάνοια μὲν εἶναι ἡ τελεία ἀπομάκρυνσις καὶ ἀποκοπή ἐκ τοῦ κακοῦ καὶ ὁ ἐναγκαλισμὸς καὶ ἡ ἔνωσις μὲ τὸ ἀγαθόν, πίστις δὲ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν εἶναι ἡ ἀκράδαντος παραδοχὴ ὅλων τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν, πού περιέχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν.

Ἡ προσέλευσις εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστόν πρέπει νὰ εἶναι θεληματικὴ «ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι» (Μάρκ. 8, 34), καὶ νὰ συνοδεύηται ἀπὸ καλὰ ἔργα, διότι ἡ πίστις μὲ χωρὶς ἀγαθὰ ἔργα εἶναι νεκρὰ (Ἰακ. 2, 20). Ὁ ἄνθρωπος, πού μετενόησε καὶ ἐπίστευσε, διακόπτων τὰς σχέσεις του μὲ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας, κατ' ἀρχὰς ἀναγεννᾶται μὲ τὸ βάπτισμα, ἐφόσον δι' αὐτοῦ καθαρίζεται ἀπὸ τὰς πληγὰς τῆς ἁμαρτίας, ἐν συνεχείᾳ, δικαιούται μὲ τὸ νὰ πιστεύῃ ἀκράδαντως καὶ νὰ κάμνῃ ἀγαθὰ ἔργα εἰς τὴν ζωὴν του, καὶ τέλος ἀγιάζεται, δηλαδὴ γίνεται τέλειος χριστιανός, ἐφόσον ἐδέχθη μέσα του τὸν Σωτῆρα Χριστόν καὶ ἀπετέλεσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπίσημον μέλος τοῦ σώματός του (δηλ. τῆς Ἐκκλησίας του).

Ὁ ἄνθρωπος πού ἀνεγεννήθη, ἐδικαιώθη καὶ ἡγιάσθη, διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἔργα του, πού λέγονται καρποὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὰ ὅποια εἶναι : ἡ **χαρά**, ἡ **εἰρήνη**, ἡ **μακροθυμία**, ἡ **χρηστότης**, ἡ **ἀγαθοσύνη**, ἡ **πίστις**, ἡ **πραότης** καὶ ἡ **ἐγκράτεια** (Γαλάτ. 5, 22-23). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνθρωπος, καὶ μετὰ τὰ ἀνωτέρω, αἰσθάνεται ροπήν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀγωνίζεται συνεχῶς κατὰ τοῦ κακοῦ, μέχρι τῆς στιγμῆς πού θὰ στερεωθῇ ἀπολύτως εἰς τὴν πίστιν. Ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄρθρωπον, διὰ νὰ σωθῇ οὗτος, δίδεται δωρεάν· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὀνομάζεται καὶ χάρις (Ἐφεσ. 2, 5). Διὰ νὰ σωθῇ ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν φθάνει μόνον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ· εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἡ θέλησίς του, διὰ νὰ συνεργασθοῦν εἰς τοῦτο «ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ».

Περὶ Ἐκκλησίας

Ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως :

«Εἰς μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν».

Μὲ τὸ ἄρθρον αὐτὸ δεχόμεθα ὅτι πιστεύομεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Εἶναι δὲ Ἐκκλησία, τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο ἴδρυμα, ποῦ ἴδρυσεν ὁ Κύριος διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος, μὲ σκοπὸν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὅποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπων, ποῦ ἔχουν τὴν ἰδίαν πίστιν, δέχονται τὰ αὐτὰ μυστήρια καὶ τοὺς κυβερνᾷ κληρὸς, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ διὰ μέσου αὐτῶν εἰς τὸν Κύριον. Σήμερον ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατομύρια ὀπαδῶν, οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ διαφέρουν κατὰ τὴν ἐθνικότητα, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἔχουν τὴν ἰδίαν πίστιν καὶ λατρείαν (Ματθ. 13, 31-33). Ὅλα αὐτὰ τὰ μέλη ἀποτελοῦν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀόρατος κεφαλὴ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνέχισις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει αὐτὴ διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς χορηγήσεως τῆς θείας χάριτος διὰ μέσου τῶν ἱερῶν μυστηρίων.

Ἡ Ἐκκλησία διαιρεῖται : α') εἰς τὴν ἐπίγειον ἢ στρατευομένην, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὅλους τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπους, ποῦ ἀγωνίζονται κατὰ τοῦ κακοῦ, καὶ β') εἰς τὴν ἐπουράνιον ἢ θριαμβεύουσαν, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὅλους ἐκεῖνους ποῦ ἠγωνίσθησαν κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ ἐτιμήθησαν μὲ τὸν στέφανον τῆς πίστεως.

Ἡ Ἐκκλησία, τὴν ὅποιαν ἴδρυσεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἔχει τὰς ἐξῆς τέσσαρας ιδιότητες : εἶναι μία, διότι μόνον μίαν ἴδρυσεν ὁ Σωτὴρ καὶ τὰ τέλη της ἀποτελοῦν μίαν ποίμνην μὲ τὸν Χριστὸν ἀρχιποιμένα (Ἰωάν. 10, 10)· ἀγία, ἐπειδὴ καὶ ἡ κεφαλὴ της εἶναι ἀγία, ἀλλὰ καὶ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ὁ ἀγιασμὸς τῶν μελῶν της· καθολικὴ, διότι ἔχει ἐξαπλωθῆ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ προορίζεται νὰ περιλάβῃ καὶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ἀποστολικὴ, ἐπειδὴ διεδόθη μὲ τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ διαφυλάττει ἀκεραίαν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός μὲ τὴν διδασκαλίαν του τῶν τριῶν ἐτῶν καὶ τὴν δρᾶσιν του γενικῶς, ἀκόμη δὲ καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν

μαθητῶν του, ἔδρυσε τὴν ἐκκλησίαν του. "Ολοι οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς ἀρχὰς ἦσαν ἠνωμένοι. Συνέβη ὅμως ἀργότερον πολλοὶ διάδοχοί του κληρικοί, φίλαρχοι καὶ ἐγωῖσται, νὰ διαστρέψουν τὴν διδασκαλίαν του, συμφώνως μὲ τὰς πεποιθήσεις των, καὶ νὰ θελήσουν νὰ ἐπιβληθοῦν διὰ τῆς προπαγάνδας καὶ τῆς βίας εἰς τὸ σύνολον τῆς ἐκκλησίας· τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὁ ἠνωμένος χριστιανικὸς κόσμος νὰ διαμοιρασθῇ εἰς διάφορα τμήματα καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ δημιουργηθοῦν αἱ διάφοροι ἐκκλησίαι. Τοιαῦτα εἶναι ἡ ἰδική μας Ὁρθόδοξος ἐκκλησία, ἡ παπικὴ ἢ ρωμαιοκαθολικὴ καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων.

Περὶ τοῦ βαπτίσματος

Ἄρθρον ι' τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως :

«Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»

Μὲ τὸ ἄρθρον αὐτὸ ὁμολογοῦμεν, ὅτι διὰ νὰ σωθῶμεν τόσον ἀπὸ τὸ παπατορικὸν ἁμάρτημα, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς προαιρετικὰς ἁμαρτίας, χρειάζεται προηγουμένως νὰ βαπτισθῶμεν· τοῦτο, ἄλλως τε, ρητῶς ὀρίζει καὶ ἡ Ἁγία Γραφή «ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται». Μὲ τὸ βάπτισμα ὁ χριστιανὸς γίνεται ἐπίσημον μέλος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ δικαιουῖται καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων¹.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς

Ἄρθρον ια' καὶ ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως :

«Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν»

«Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος»

Τὰ δύο αὐτὰ τελευταῖα ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως μᾶς κἀμνον λόγον διὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ παρόντος κόσμου, καὶ περὶ τῆς ζωῆς μετὰ θάνατον. Ἡ ζωὴ πέραν τοῦ τάφου ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἀνθρωπότης πάντοτε ἀπησχολήθη μὲ αὐτήν, εἴτε ἀπὸ φόβον διὰ τὰς τιμωρίας τοῦ Ἄδου, εἴτε ἀπὸ ἐλπίδα διὰ τὰ ἀγαθὰ τοῦ Παραδείσου «ἀ ὀφθαλμὸς οὐκ

1. Τόσον περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος, ὅσον καὶ περὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων, ἐγένετο λόγος εἰς τὸ μάθημα τῶν Ὁρθοδοξικῶν τῆς δευτέρας τάξεως.

εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτόίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν» (Α' Κορινθ. 2, 9).

Ὁ κόσμος, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ σκοπὸν συνάμα, ἔχει ἀκόμη καὶ τέλος πρὸς τὸ ὁποῖον βαδίζει. Τὸ τέλος δὲ αὐτὸ δὲν εἶναι ἐξαφάνισμός καὶ καταστροφή του, ἀλλὰ ἡ τελείωσις καὶ ἀνακαίνισις του διὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν τοιαύτην τελείωσιν θὰ λάβῃ μέρος καὶ τὸ ἐκλεκτότερον τῶν ἐπιγείων δημιουργημάτων, ὁ ἄνθρωπος. Τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ συμπέσῃ μετὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου.

Ὁ θάνατος, δηλαδή ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, εἶναι τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο σημεῖον, κατὰ τὸ ὁποῖον παύει ἡ ἡθικὴ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀρχίζει ἡ ἀνταπόδοσις, ἀναλόγως μὲ τὰ ἔργα ἐπὶ τῆς γῆς (Ρωμ. 2, 6 καὶ Β' Κορινθ. 9, 6). Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας μας, ὑπάρχει κάποια ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ζώντων καὶ τῶν νεκρῶν. Λόγω δὲ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς, ἡ ἐκκλησία, μὲ ἀπόφασιν τῆς ἐβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὥρισε νὰ τιμῶμεν τοὺς ἁγίους καὶ νὰ κάμνωμεν μνημόσυνα. Καὶ τοὺς μὲν ἁγίους, καὶ πρὸ πάντων τὴν Παναγίαν, τοὺς παρακαλοῦμεν νὰ μεσιτεύσουν εἰς τὸν Θεὸν δι' ἡμᾶς, τὰ δὲ μνημόσυνα σκοπὸν ἔχουν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μᾶς δώσουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Θεόν, νὰ φανῇ ἐπιεικῆς πρὸς τοὺς ἀποθανόντας ἁμαρτωλοὺς ἀδελφούς μας, καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐνδυναμώσωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν πίστιν μας πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὴν ἀθανάσιαν τῆς ψυχῆς.

Αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν κρίνονται τελικῶς, εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον, διότι ἡ καθολικὴ κρίσις θὰ λάβῃ χώραν μὲ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μερικῶς (μερικὴ κρίσις), δηλ. μεταβαίνουν εἰς τὴν καλουμένην **μέσσην κατάστασιν**, ὅπου προαπολαμβάνουν μέρος ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ἢ τὰς τιμωρίας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπιβληθοῦν μετὰ τὴν γενικὴν κρίσιν. Ἀπὸ τὰς δύο ἄλλας ἐκκλησίας, ἡ μὲν Διαμαρτυρομένη δέχεται ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον γίνεται γενικὴ κρίσις, ἡ δὲ Δυτικὴ ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον πηγαίνουν εἰς τὸν παράδεισον, τῶν δὲ κακῶν εἰς τὴν κόλασιν, ἀλλὰ τῶν νηπίων καὶ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐτιμώρησεν αὐτὴ μὲ ἐπιτίμια, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἀπέθανον, χωρὶς νὰ τὰ τελειώσουν, μεταβαίνουν εἰς τὸ καλούμενον **«καθαρτήριον»**, εἰς τὸ ὁποῖον καθαρίζονται μὲ τὰς προσευχὰς τῶν ζωντανῶν συγγενῶν καὶ τὰ συγχωροχάρτια, τὰ ὁποῖα δίδουν οἱ πάπαι μὲ χρήματα.

Μετά τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ἀφοῦ γίνῃ ἡ ἀνάστασις ὄλων τῶν νεκρῶν καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῶν ζώντων, θὰ λάβῃ χώραν ἡ καθολικὴ κρίσις. Κατ' αὐτὴν ὁ ἔνδοξος κριτὴς Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀναλόγως μὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔργα ἐκάστου, θὰ κάμῃ τὸν χωρισμὸν τῶν δικαίων ἀπὸ τοὺς κακοὺς καὶ ἀδίκους. Καὶ τοὺς μὲν δικαίους θὰ τοποθετήσῃ εἰς τὸν παράδεισον, πλησίον του καὶ εἰς τὸ μέσον τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀγίων, τοὺς δὲ κακοὺς εἰς τὴν κόλασιν, διὰ νὰ τιμωρῶνται αἰωνίως (Ματθ. 25, 31-46).

Μετά τὴν γενικὴν αὐτὴν κρίσιν, θὰ ἰδρυθῇ ἡ αἰωνία βασιλεία τοῦ Σωτῆρος, ἡ **παλιγγενεσία** (Ματθ. 19, 28), ἡ ὁποία θὰ ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ ἀγαθοὺς καὶ δικαίους, οἱ ὅποιοι θὰ ζοῦν εὐτυχισμένοι, πλησίον τοῦ Θεοῦ, τὴν πραγματικὴν ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

Τὸ φαινόμενον τῆς θρησκείας

Θρησκεία εἶναι ἡ ἐπικοινωνία καὶ ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὅποιος εἶναι δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἱστορία τῶν θρησκευμάτων ἔχει ἐξακριβώσει ὅτι ἡ θρησκεία δὲν εἶναι κάτι, ποῦ ἀνεκάλυψε μόνος του ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅτι χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, ποῦ ἐδημιουργήθη καὶ ὁ ἴδιος. Τὰ πρῶτα ἔχνη τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω εἰς τὴν γῆν, εἶναι στενὰ συνδεδεμένα μὲ τὴν ὑπαρξίν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ὅπως ἀποδεικνύεται τόσον ἀπὸ τὴν προϊστορικὴν ἀρχαιολογίαν, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τῶν λαῶν. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς μελετητὰς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως δὲν ἐτόλμησε μέχρι σήμερον νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἔμφυτον ἀνθρωπίνην θρησκευτικότητα, καθὼς καὶ τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς θρησκείας.

Ἡ ἰδέα ὅτι μία ἀνωτέρα δύναμις διευθύνει τὸ σύμπαν καὶ καθοδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ζωὴν, θερμαίνει περισσότερο τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ ἐνδυναμώνει τὴν θρησκευτικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θρησκεία ὑπῆρξεν ἀνεκαθεν βασικὴ προϋπόθεσις εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Αὐτὸ φαίνεται πολὺ καθαρὰ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ προοδευτικώτεραι ἐποχαὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν εἶχον ὡς διακριτικὸν των σημεῖον τὴν θρησκευτικότητα τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων, καὶ ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες, ποῦ μὲ τὸ φῶς των διαφοροτρόπως εὐηργέτησαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἦσαν εὐσεβέστατοι (Σωκράτης, Νεύτων, Πατέρες Ἐκκλησίας κ.λ.π.).

Μόνη ή θρησκεία με τὰς ὑποσχέσεις της περι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ἐπικοινωνίας με τὸν Θεόν, καλυτέρας ζωῆς μετὰ θάνατον κ.λ.π., κάμνει τὸν εὐσεβῆ ἄνθρωπον ἡρεμον καὶ εὐτυχῆ.

Ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶχε πάντοτε τὴν αὐτὴν θρησκείαν, οὔτε δὲ καὶ ἐπίστευε συνεχῶς εἰς ἓνα Θεόν. Ἡ ἁμαρτία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀπομακρυνθοῦν οἱ ἄνθρωποι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν Θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπίστευον κατ' ἀρχάς, καὶ ἡ ἀδυναμία των νὰ ἐξηγήσουν τὰ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὸ νὰ τὰ θεοποιήσουν ἀπὸ θαυμασμόν, φόβον ἢ εὐγνωμοσύνην κινηθέντες. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διεμορφώθησαν αἱ διάφοροι θρησκεῖαι μεταξύ τῶν λαῶν τῆς γῆς.

Αἱ θρησκεῖαι αὐταὶ διακρίνονται : α) εἰς φυσικὰς καὶ ἀποκεκαλυμμένας. Φυσικαὶ θρησκεῖαι εἶναι ἐκεῖναι, πού διεμόρφωσεν ὁ ἄνθρωπος μόνος του, με τὰς δυνάμεις του. Εἰς αὐτὰς ὑπάγεται ἡ εἰδωλολατρεία τῶν ἀρχαίων λαῶν (Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Βαβυλωνίων κ.λ.π.), καθὼς καὶ μερικῶν σημερινῶν βαρβάρων (Ἀσιατῶν, Ἀφρικανῶν, κ.λ.π.). Ἀποκεκαλυμμένα δὲ θρησκεῖαι εἶναι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἔχει ἀποκαλύψει εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς (Ἰουδαϊσμός καὶ Χριστιανισμός). β) Εἰς ζώσας καὶ νεκράς. Ζῶσαι θρησκεῖαι εἶναι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν μέχρι σήμερον (Βεδισμός, Βουδδισμός κ.λ.π.). Νεκραὶ θρησκεῖαι εἶναι ἐκεῖναι, πού διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐξηφανίσθησαν (ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Βαβυλωνίων κ.λ.π.). Καὶ γ) εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ μονοθεϊστικὰς. Πολυθεϊστικαὶ θρησκεῖαι εἶναι ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων οἱ ὄπαδοὶ λατρεύουν πολλοὺς θεοὺς (Βραχμανισμός, Ἰνδουϊσμός, Ζωροαστρισμός, Κομφουκιανισμός, Ταοϊσμός, Σιντοϊσμός κ.λ.π.). Μονοθεϊστικαὶ δὲ θρησκεῖαι εἶναι ἐκεῖναι, οἱ πιστοὶ τῶν ὁποίων παραδέχονται τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ.

Σχέσεις θρησκείας καὶ ἐπιστήμης

Θρησκεία, ὅπως καὶ προηγουμένως γράφομεν, εἶναι ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπιστήμη δὲ ἡ γνῶσις καὶ κατανόησις τῶν διαφόρων φυσικῶν φαινομένων καὶ γεγονότων. Μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης οὐδεμία ἀντίθεσις καὶ διαφωνία ὑπάρχει, ἀλλὰ ἡ ἀναγκαία ἀλληλοσυμπλήρωσις καὶ

ἀνανέωσις. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρχὴν διὰ τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὸ τέλος διὰ τὴν ἐπιστήμην. Ὁ ἀληθὴς ἐπιστήμων δύναται νὰ ζῆ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν του ζωὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν, ὅπως δεικνύει περιτράνωσ ἡ πίστις καὶ ἡ εὐσέβεια τῶν σοφῶν πνευμάτων τῶν αἰώνων. Ὁ διάσημος Γάλλος χημικὸς **Παστέρ**, ὅταν ἀνέγνωσε κάποτε εἰς ἓνα ἐργαστήριον ζωϊκῆς βιολογίας τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει θρησκείαν καὶ πατρίδα», ἀπήντησεν ὅτι «τοῦτο εἶναι ὀρθὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' οἱ ἐπιστήμονες ἔχουν καὶ θρησκείαν καὶ πατρίδα». Ὁ διατυπώσας τοὺς νόμους τῆς οὐρανοῦ μηχανικῆς μέγας **Νεύτων**, ὁσάκις ἤκουε τὸ ὄνομα «**Θεός**», ἂν μὲν ἐκάθητο ἐσθλῶν ἀμέσως, ἂν δὲ ἔφερε κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ἀπεκαλύπτετο. Ὁ μόνιμος γραμματεὺς τῆς Παρισινῆς Ἀκαδημίας **Λαπαράν**, ἀπαντῶν ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῆς γεωλογίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, λέγει : «ἐὰν ἔπρεπε νὰ συνοψίσω εἰς τεσσαράκοντα γραμμὰς τὰ αὐθεντικώτερα πορίσματα τῆς γεωλογίας, θὰ ἀντέγραφον τὸ κείμενον τῆς **Γενέσεως**, δηλαδὴ τὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας, ὅπως τὴν ἔγραψεν ὁ Μωϋσῆς».

Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἀπειρίαν ὁμολογιῶν, παλαιότερων καὶ συγχρόνων σοφῶν (Κοπέρνικος, Ἀμπέρ, Πασκάλ, Φλαμαριῶν, Ἀλφιέρι, Πλάνκ, Αἰγινήτης, Ἐντιγκτον κ.λ.π.), πλὴν ὅμως ἀποφεύγομεν τοῦτο, ἐπειδὴ οἱ σημερινοὶ γνήσιοι μελετηταὶ τῆς φύσεως προσέρχονται ταπεινόφρονες πρὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ ζητήσουν ἀπὸ αὐτὸν καὶ τὴν θρησκείαν του ὅ,τι ὑψηλόν, ἅγιον καὶ ἱερόν, τὸ ὁποῖον κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ τοὺς δώσῃ ἡ ἐπιστήμη των. Οἱ ἐπιστήμονες τῆς σήμερον πρὸ τῶν Ἐσταυρωμένου τοῦ ἐργαστηρίου των, ἢ πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου ἑνὸς ναοῦ, ἀντλοῦν τὸν ὑπέρτατον φωτισμόν, ὅστις εἶναι εἰς αὐτοὺς ἀπαραίτητος, διὰ νὰ χαρίσουν εἰς τὰς ἐπομένας γενεὰς τὰς θαυμαστάς ἀνακαλύψεις των. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι παλαιότερον παρετηρήθησαν συγκρούσεις μεταξὺ ἐπιστημόνων, αὗται ὅμως ὑπῆρξαν τὸ ἀποτέλεσμα ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐνασχολήσεως μερικῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐπιστήμης μὲ ζήτῃματα ἐκτὸς τῆς ἀρμοδιότητός των, ἀφ' ἑτέρου δὲ μερικῶν ἀντιπροσώπων τῆς θρησκείας, οἵτινες, κινούμενοι ἀπὸ ὑπερβολικὸν ζῆλον, ἐνόμισαν ὅτι θὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν θρησκείαν, ἐὰν προσεπάθουν νὰ τὴν στερεώσουν ἐπὶ ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ τεχνολογικὸς πολιτισμὸς

Πολιτισμὸς εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν ἀξιῶν καὶ ἀγαθῶν, ποὺ παράγονται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην δρασίαν, διὰ νὰ ἐπιδράσουν καὶ πάλιν ἐπ' αὐτῆς πρὸς νέας δημιουργίας. Οὗτος διακρίνεται εἰς ὕλικόν καὶ πνευματικόν πολιτισμόν. Καὶ ὕλικός μὲν εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἐνεργειῶν, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλει τὴν φύσιν πρὸς ἐξυτηρέτησίν του, πνευματικὸς δὲ ὁ σύνδεσμος τῶν πνευματικῶν προδιαθέσεων τοῦ ἀνθρώπου (νοῦ, λόγου, ἐλευθερίας κλπ.), διὰ τὴν ἐπιτυχίαν συστήματος ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀποτελοῦν δὲ τὸν πολιτισμόν: ἡ ἐπιστήμη, ἡ θρησκεία, ἡ κοινωνία, τὸ κράτος, ἡ οἰκονομία καὶ ἡ τέχνη. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου στοιχείου τῆς τέχνης, στηρίζεται κυρίως ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς. Εἶναι δὲ τεχνικὸς πολιτισμὸς, ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὕλικῶν στοιχείων τῆς φύσεως πρὸς ἐξυτηρέτησιν τῶν σκοπῶν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν κινδύνων, ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ προέλθουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν φύσιν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ πρόοδος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν πολυκατοικιῶν-οὐρανοξυστῶν, διὰ τὴν ἀνεπιπλέον διαμονὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, ἡ κατασκευὴ μεγάλων ἀρδευτικῶν ἔργων, ὥστε ὁ ἄνθρωπος πλουσιώτερον νὰ ἀφελῆται ἐκ τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ἡ προφύλαξις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν κινδύνων τῶν φυσικῶν νόμων (κεραυνοῦ κλπ.), ἡ κατασκευὴ διαφόρων καλλιτεχνημάτων, πρὸς ἐξωραϊσμόν τῆς ζωῆς, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ταξιδεύσῃ πρὸς τὰ ἄστρα, μετὰ τὴν ἐξερεύνησιν αὐτῶν, ἀποτελοῦν ἐπιτεύγματα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν προαγωγὴν τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ χριστιανισμὸς οὐχὶ μόνον τὴν παρακολουθεῖ μετ' ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν περαιτέρω ἀνοδὸν τῆς, ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι αἱ παντοειδεῖς ἀνακαλύψεις, ποὺ συνδέονται μετὰ τὸν πολιτισμόν τῆς μορφῆς αὐτῆς, εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ φωτισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ οὐχὶ μόνον

ἀνεγείρει περικαλλεῖς ναοὺς πρὸς λατρείαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Δημιουργοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς στολιζέει τεχνικῶς, καὶ ἀπὸ τῶν ἀμβώνων τῶν οἱ κήρυκές του ἐρμηνεύουν τὴν σημασίαν τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι παραλλήλως καὶ πρωταρχικῶς ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τονίξῃ τὴν σημασίαν τῆς ἠθικοπροαγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ ψυχικοῦ του κόσμου. Νὰ ἀπολαμβάνῃ δηλαδή ὁ ἄνθρωπος τὰ ἀγαθὰ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, νὰ μὴ μεταβάλλεται ὅμως εἰς εἰδωλολάτρη, λησμονῶν τὸν φωτοδότην Δημιουργόν.

Ἡ ψυχαγωγία καὶ ὁ Χριστιανισμὸς

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία τῆς χαρᾶς. Ἡ χαρὰ αὕτη ἔχει σχέσιν τόσο μὲ τὸ σῶμα, ὅσον καὶ μὲ τὸ πνεῦμα. Βεβαίως ἡ ἀνωτέρα ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη χαρᾶς, εἶναι ἡ χαρὰ ποῦ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς ζωῆς. Παρ' ὅλον ὅμως τοῦτο καὶ ἡ καλῶς νοουμένη ψυχαγωγία δὲν εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὰς χριστιανικὰς παραγγελίας. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν θέλει οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀγκομαχοῦν κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῶν πόνων καὶ τῶν θλίψεων, ἀλλὰ νὰ εἶναι εὐθυμοὶ, ζωηροὶ καὶ αἰσιόδοξοι, καὶ γενικώτερον νὰ ζοῦν ἐν συνεχεῖ χαρᾷ. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ χαρὰ εἶναι ὁ βασικώτερος παράγων τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς υγιείας. Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως τὸ γεγονός, ὅτι ἡ χαρὰ διὰ τοὺς ἐργαζομένους εἶναι περισσότερον ἀπαραίτητος. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ ἰθύνοντες τῶν διαφόρων κρατῶν ἐθέσπισαν διάφορα μέτρα ὑπὲρ τῆς ψυχαγωγίας αὐτῶν. Μάλιστα τελευταίως ἀνήχθη εἰς δόγμα καὶ τὸ λίαν ἐπιτυχὲς σύνθημα «ἡ ἐργασία διὰ τῆς χαρᾶς».

Ὁ ἰδρυτὴς τῆς θρησκείας μας Σωτὴρ Χριστὸς, οὐχὶ μόνον ἐδίδαξε τὴν ἀξίαν τῆς χαρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως ἀπέδειξε τὴν σημασίαν τῆς. Εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ ἀσώτου διηγεῖται, ὅτι ὁ πατέρας ὠργάνωσεν εἰς τὴν οἰκίαν του διασκέδασιν μὲ χοροὺς καὶ τραγούδια, διὰ νὰ πανηγυρίσῃ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ παρεκτραπέντος υἱοῦ του. Τὸ αὐτὸ τονίξει καὶ εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ βασιλικοῦ γάμου, ὅπου ὁ βασιλεὺς ἐτοιμάζει διὰ τοὺς προσκεκλημένους πολυτελέστατον γεῦμα, μετὰ τὸ ὅποῖον θὰ ἐπακολουθοῦσεν εὐθυμία καὶ διασκέδασις. Ἐπίσης, ὁ ἴδιος ἔλαβε μέρος εἰς τὸν γάμον τῆς Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐτέλεσε καὶ τὸ πρῶτον του θαῦμα, μεταβαλὼν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι ἡ ψυχαγωγία δὲν εἶναι τι ἔξω τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπομένως καὶ ὁ πραγματικὸς χριστιανὸς δύναται νὰ διασκεδάζη. Ὑπὸ τὸν πρωταρχικὸν ὅμως ὅρον ὅτι τὰ μέσα τῆς ψυχαγωγίας, τῶν ὁποίων θὰ κάμνη χρῆσιν νὰ εἶναι ἀθῶα καὶ πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς εὐπρεπειας, διότι ἄλλως θὰ βλάψουν τὴν ἠθικὴν του ὑπόστασιν. Ἀκόμη δέ, καὶ διότι ἡ μὴ ἀξιοπρεπὴς ζωὴ του θὰ ἀποβῇ μέγιστον ἐμπόδιον διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς πλησίον τοῦ Θεοῦ πραγματικῆς χαρᾶς, ποῦ εἶναι καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐὸ πόνος ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως

Εἶναι παρατηρημένον ὅτι ἡ ἀνθρωπινὴ ζωὴ, εἴτε αὕτη εἶναι σύντομος εἴτε τυγχάνει ἐκτενῆς, συνοδεύεται πάντοτε ἀπὸ τὸν πόνον. Μάλιστα δύναται τις νὰ εἴπῃ ἄνευ ὑπερβολῆς, ὅτι ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι εἰς τὸ μέγιστόν του μῆκος πόνος καὶ ὀδύνη καὶ μόνον κατὰ τὸ ἐλάχιστον τῆς διαδρομῆς του ἔχει συγκοινωνοὺς τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Καθημερινῶς σχεδὸν ὁ ἄνθρωπος ἀγκομαχεῖ, ὑπὸ τὸν ὀδοστρωτῆρα τῆς λύπης πιεζόμενος, καὶ ἐλάχιστα εὐτυχεῖ, ἔχων ὡς σύμμαχόν του τὴν χαρὰν. Διατί ὅμως συμβαίνει τοῦτο, καὶ πῶς δικαιολογεῖται ἡ ὄψις αὐτῆ τῆς ζωῆς;

Τὸ εὐγενέστερον ὃν τῆς δημιουργίας, ὁ ἄνθρωπος, ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ ἀμέτοχος τοῦ πόνου. Ὁ Θεός, μετὰ τὴν δημιουργίαν, ἐτοποθέτησε τοὺς πρωτοπλάστους εἰς τὸν «παράδεισον τῆς τρυφῆς», διὰ νὰ ζοῦν ἐντὸς αὐτοῦ ἐν χαρᾷ καὶ ἀνέσει. Ὁ διάβολος ὅμως, καταδολιευθεὶς τὴν εὐτυχίαν των, τοὺς παρασύρει εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ποῦ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν θέλησίν του ἀποφασίζει νὰ συνταχθῇ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κακοῦ σατανᾶ, ἡ κατάστασις του μεταβάλλεται. Ἀλλοιοῦται ἐν αὐτῷ ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, σκοτιζέται ὁ νοῦς του, ἐξασθενίζει ἡ συνείδησίς του καὶ ἀντικαθίσταται ἡ ἀθανασία του διὰ τῶν ἀσθενειῶν, τοῦ πόνου καί, τέλος, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Εἰκόνα τοῦ ἐκπεσόντος ἐκ τῆς προτέρας εὐτυχοῦς θέσεως ἀνθρώπου μᾶς παρέχει ὁ Κύριος, διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ καλοῦ Σαραρείτου εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς καὶ πληγωθέντος ὑπ' αὐτῶν Ἰουδαίου. Ὁ Θεὸς ὅμως, διὰ νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν Υἱόν του, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε τοῦτο διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεώς του καὶ τοῦ σταυρικοῦ

του θανάτου «ὅς τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν» (Ρωμ. 8, 32). Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τῆς ἀναστάσεώς του γίνεται ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς. Ἡ εἰς αὐτὸν πίστις μεταμορφώνει τὴν πολιτείαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ παρὼν βίος του, πού τὸν πληγώνει, τὸν κουράζει καὶ τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὸν τάφον, μεταβάλλεται. Οὕτω ὁ ἄνθρωπος γίνεται πρᾶος, προσηγής, γλυκὺς καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς τοὺς συνανθρώπους του. Ὁ πόνος καθίσταται φευγαλέος καὶ εἰς τὴν ψυχὴν του ἐνοικεῖ κατὰ τρόπον μεγαλοπρεπῆ ἢ εἰρήνη καὶ ἡ χαρά. Διὰ τοὺς ἀνθρώπους ὅμως ἐκείνους, πού εἴτε στεροῦνται πίστεως ἢ κλονίζονται εἰς αὐτήν, ἐξ ἀφορμῆς ὑλικῶν συμφερόντων ἢ παντοειδῶν συμβιβασμῶν, ἢ θλιψίς ἐξακολουθεῖ τὴν κυριαρχίαν της, διὰ νὰ ὑπενθυμίξῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀληθοῦς ἐπὶ τῆς γῆς προορισμοῦ των. Ἐνεργεῖ δὲ ἐπ' αὐτῶν ὡς ἄριστον παιδαγωγικὸν μέσον. Δύναται ἐπιτυχῶς λίαν νὰ παρομοιωθῇ μὲ τὸ πισστήριον τῶν πικρῶν ἐλαιῶν, πού διὰ τῆς συνθλίψεώς των, τὴν ὅποιαν ἐνεργεῖ τοῦτο, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξαγωγήν τοῦ ἐλαίου, πού εἶναι τόσοσιν χρήσιμον καὶ ἀπαραίτητον διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ ἀνθρώπου σώματος. Θεραπευτικὸν λοιπὸν ἐλαιὸν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας εἶναι διὰ τοὺς τοιοῦτους ἀνθρώπους καὶ ὁ πόνος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ θλιψίς εἶναι ἐχθρὸς τῆς φυσιολογικῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει οὗτος νὰ ἴσταται μακρὰν ταύτης. Τοῦτο δὲ θὰ τὸ κατορθώσῃ, ὅταν ἀβιάστως ἀποφασίσῃ νὰ ὑπερετήσῃ ὡς πιστὸς στρατιώτης κάτω ἀπὸ τὴν πνευματικὴν σημαίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας μας Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἀποτέλεσμα τῆς στρατεύσεώς του ταύτης θὰ εἶναι, οὐχὶ μόνον ἡ ἀποφυγὴ τοῦ πόνου καὶ ἡ διασφάλισις τῆς ἐπιγείου του χαρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ δόξα καὶ ὁ κόνιτος τοῦ οὐρανοῦ μεταθανατίως.

Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὸ σῶμα

Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο συστατικά, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ συστατικά τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως εἶναι ἴσης ἀξίας, μὲ τὴν διάκρισιν μόνον ὅτι τὸ προβάδισμα ἔχει ἡ ψυχὴ. Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα εἶναι ἄξιον κάθε σεβασμοῦ, ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν καὶ τοῦτο ἐξῆλθεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι εἶναι ναὸς καὶ κατοικητήριον τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον (Α' Κορινθ. 3, 16). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἔχομεν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὸ προστατεύωμεν ἀπὸ

τούς κινδύνους και νὰ τὸ διατηρῶμεν ἐν εὐεξίᾳ. Εἶναι παρατηρη-
 μένον ὅτι ὑγιὲς σῶμα θὰ ἔχη ὡς ἐπακόλουθον και τὴν πνευμα-
 τικὴν μας ὑγίειαν. Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν διεκήρυξαν και οἱ Ρωμαῖοι
 μὲ τὸ ρητόν των «νοῦς ὑγιὲς ἐν σώματι ὑγιεῖ».

Τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας τοῦ σώματος δυνάμεθα νὰ δια-
 σφαλίσωμεν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς διαφόρων μέτρων. Ταῦτα δυνά-
 μεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς θετικὰ και ἀρνητικὰ. Καὶ θετικὰ μὲν
 μέτρα εἶναι ἐκεῖνα, ποὺ συντελοῦν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν σωματι-
 κῶν μας δυνάμεων. Τοιαῦτα εἶναι : ἡ κανονικὴ διατροφή, ἡ καθα-
 ριότης, ἡ ἀνάπαυσις, ἡ ὑγιεινὴ κατοικία και αἱ παντοειδεῖς γυμνα-
 στικαὶ ἀσκήσεις. Μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι αἱ τελευταῖαι, διὰ
 νὰ εἶναι εὐεργετικαὶ τοῦ σώματος, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑπέρμετροι.
 Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ σύστασις τῶν ἀρχαίων προγόνων μας
 «πᾶν μέτρον ἄριστον», πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀλάθητος γνώμων τῆς
 διαφυλάξεως τῆς σωματικῆς μας ὑγείας. Ἀρνητικὰ δὲ μέτρα εἶναι
 ἐκεῖνα, ποὺ ἐξασθενοῦν τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος και τὸ παρα-
 δίδουν εἰς τὰς διαφόρους ἀσθενείας. Τοιαῦτα εἶναι : ἡ πολυφαγία,
 ὁ ὑποσιτισμός, ἡ ἀκολασία, ἡ ὑπερβολικὴ ἐργασία, ἡ ἀργία, ἡ
 ἀϋπνία, ἡ μαλθακότης, ἡ χρῆσις ποτῶν και τοξικῶν δηλητηριῶν,
 αἱ παντοειδεῖς συγκινήσεις, ἡ πολὺωρος παραμονὴ εἰς χώρους
 μὴ ἀεριζομένους καλῶς και γενικῶς ὅλαι αἱ ὑπερβολαὶ και κατα-
 χρήσεις. Μάλιστα αἱ καταχρήσεις πολλάκις θέτουν και τὴν σφρα-
 γῖδα των ἐπὶ τῶν προσώπων τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ποὺ εἶναι
 τακτικοὶ αὐτῶν ὑπηρεταὶ (ἀλκοολικοὶ κλπ.).

Ἄριστον μέσον διατηρήσεως τῆς ὑγείας τοῦ σώματος εἶναι
 ἡ ἐγκράτεια. Ὁ ἐγκρατὴς και ἀγνὸς ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει τὴν
 διατήρησιν τῶν σωματικῶν του δυνάμεων μέχρι τέλους τῆς ζωῆς
 του, μὲ ἀποτέλεσμα κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν νὰ ἀποβαίνη ὠφέλι-
 μος εἰς τὴν ἑαυτὸν του και τὴν οἰκογένειάν του.

Ἡ νηστεία

Μορφή τῆς ἐγκρατείας εἶναι και ἡ νηστεία. Ταύτην συνιστοῦν
 ὅλαι αἱ θρησκευαῖαι, καθὼς και ἡ ἐπιστήμη τῆς ἰατρικῆς εἰς ὀρι-
 σμένα νοσήματα. Ὁ θεσμὸς τῆς νηστείας ἔχει ὀρισθῆ οὐχὶ ὡς
 εὐκαιρία ἀποφυγῆς ἐλαχίστων ἀπὸ ἀριθμητικῆς ἀπόψεως σειρᾶς
 φαγητῶν, ἀλλ' ὡς μέσον πνευματικῆς πειθαρχίας, ἀνατάσεως
 και ρυθμίσεως τῶν ἀνθρωπίνων ὀρμῶν. Εἶναι εἰς πάντας γνω-
 στὸν, ὅτι μέγας ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς του.

Ἡ σάρξ, ὅπως τονίζει καὶ ἡ Ἀγία Γραφή, ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ κρατεῖ τὴν ψυχὴν αἰχμαλωτισμένην εἰς ματαίας ἡδονὰς καὶ ὑλικὰς ἀθλιότητας. Αὕτη δύναται νὰ παραλληλισθῇ ἐπιτυχῶς μὲ ἀφηνιασμένον ἵππον, ποὺ τρέχει ὀπισθεν τῶν ἀπολαύσεων, σύρων σκλαβωμένην τὴν ψυχὴν. Ἡ ἀληθὴς νηστεία, καὶ οὐχὶ ἡ τυπικὴ, τὴν ὁποῖαν ἐτήρουν οἱ φαρισαῖοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ, θὰ ταπεινώσῃ τὴν σάρκα καὶ θὰ εἰρηνεύσῃ τὴν ψυχὴν. Ἡ ἀνοδος εἰς τὸ ὑψηλότερον σκαλοπάτι τῆς ἠθικῆς τελειότητος, ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς νηστείας, τῆς νηστείας τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ νηστεία δὲν ἐθεσπίσθη διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῆς ζωτικότητος τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν προφύλαξιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν γαστριμαργίαν καὶ τὴν ὑποδούλωσιν του εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ ὄρατος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν διὰ τὴν τροφὴν του πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ πολυφαγία καὶ ἡ πολυποσία μειώνουν, οὐχὶ μόνον τὴν ἰκανότητα τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον οὕτω καθιστοῦν ἀνίκανον νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν διαφόρων σοβαρῶν ἀσθενειῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποῦ τὴν στάθμην καταβιβάζουν εἰς χαμηλὸν ἐπίπεδον. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον «**παχεῖα γαστήρ λεπτόν οὐ τίκτει νόον**». Ὁ κατώτερος πνευματικὸς ἀνθρώπος, εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν, ὅτι δύναται νὰ ὑπηρετήσῃ εὐκολώτερον εἰς τὸ κακόν. Ἡ νηστεία δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὰ ἐδέσματα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λόγους καὶ τὰς ἀκροάσεις, διότι κακὴ χρῆσις καὶ παρακολούθησις τούτων, δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐσωτερικῆς μας ἐλευθερίας καὶ αὐτοκυριαρχίας. «**Μὴ μέντοι ἐν τῇ ἀποχῇ μόνῃ τῶν βρωμάτων τὸ ἐκ τῆς νηστείας ἀγαθὸν ὀρίζου. Νηστεία γὰρ ἀληθὴς, ἡ τῶν κακῶν ἀλλοτρίωσις**», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος. Ἡ Ἐκκλησία μας, διὰ νὰ τονίσῃ τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς νηστείας, τὴν ἀποκαλεῖ «**βασιλίδα τῶν ἀρετῶν**».

**Ἡ ἐντιμότης καὶ ἀξιοπρέπεια εἰς τὰς σχέσεις
τῶν δύο φύλων**

Κατὰ τὴν Γένεσιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, ποὺ ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἦσαν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὕα. Ἐξ αὐτῶν δέ, ὡς προπατόρων, κατάγεται ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Κατὰ ταῦτα, ἡ διαιώνισις τοῦ ἀνθρώπου γίνεται διὰ

τῆς ἐνώσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Αὕτη εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἑλξέως τῶν δύο φύλων, ἅτινα τείνουν τὸ ἕτερον πρὸς τὸ ἄλλο, λόγῳ τοῦ ὅτι οὐδέτερον ἐξ αὐτῶν εἶναι αὐταρκες. Διὰ τῆς ἐνώσεως συμπληροῦνται αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἑνὸς ὑπὸ τῶν προτερημάτων τοῦ ἄλλου καὶ ἀντιθέτως. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ αὐτὸν διασφαλίζεται ἡ ἀπαραίτητος ἁρμονικότης τῆς ζωῆς.

Ἡ ἐνωσις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο φύλων πρέπει νὰ γίνεταί διὰ τοῦ γάμου. Μάλιστα ὁ γάμος οὗτος πρέπει νὰ εὐλογῆται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ εἶναι στερεὸς καὶ νόμιμος. Τοῦτο τονίζουν τόσο ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ὅσον καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη, πού ἀποκαλοῦν τὸν γάμον «**μυστήριον μέγα**». Διὰ τοῦ γάμου δὲν ἐνοῦνται σαρκικῶς μόνον ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, ἀλλὰ καὶ ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς διὰ τῶν ἰδεῶν των, τῶν ἰδανικῶν των, τῶν πόθων των καὶ τῶν ἐπιδιώξεών των. Διὰ νὰ εἶναι ἐπιτυχὴς ὁ γάμος, πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἐλευθέρας συγκαταθέσεως καὶ οἱ μέλλοντες νὰ συνδεθοῦν δι' αὐτοῦ νὰ ἔχουν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὑγείαν, ἁρμονίαν χαρακτῆρος καὶ οὐχὶ διαφορὰν εἰς τὴν μόρφωσιν, τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ τὴν ἡλικίαν. Ὁ τοιοῦτος γάμος πρέπει νὰ εἶναι ἀδιάλυτος καὶ ἰσόβιος, ἐπειδὴ εἶναι «**συγκλήρωσις τοῦ βίου παντὸς**» (Ἐρ. Μοδεστίνος).

Προτοῦ ὅμως ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις, ἔλθουν εἰς κοινωνίαν γάμου, εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ γνωρισθοῦν ἐνωρίτερον μεταξὺ των. Ἡ γνωριμία βεβαίως αὕτη δὲν εἶναι καὶ ὅρος ἀπαραίτητος, διότι ἔχομεν καὶ γάμους κατόπιν συνοικεσίων. Κατὰ τὴν γνωριμίαν των ὅμως ταύτην, πρέπει νὰ δεικνύουν ὁ εἷς διὰ τὸν ἄλλον ἐντιμότητα καὶ ἀξιοπρέπειαν, ἰδιαιτέρως δὲ ἐξ αὐτῶν οἱ ἄνδρες πρὸς τὰς γυναῖκας, ἐπειδὴ οἱ πρῶτοι παρουσιάζονται εἰς ὠρισμένας ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς ἰσχυρότεροι. Ἡ παρά τινων ἐπινοηθεῖσα ἀντίληψις ὅτι ἡ ἠθικὴ, πού διέπει τοὺς ἄρρενας, εἶναι τελειῶς διάφορος ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, πού διέπει τὰς θηλείας, εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἀκατανόητος. Σύμφωνα πρὸς διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ πρὸς τὴν πεῖραν, τὴν στηριζομένην εἰς τὴν κατὰ τοὺς τελευταίους κυρίως χρόνους μεγάλην βελτίωσιν τῆς θέσεως τῆς γυναικός, ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή εἶναι πρόσωπα ἰσάξια καὶ ἰσότημα. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ δύο, ὅταν ἐνεργοῦν ἀπὸ κοινοῦ καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς προϋποθέσεις, εἴτε πρὸς τὰ ἄνω εἴτε πρὸς τὰ κάτω, εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἴτε πρὸς τὸ κακόν,

ἔχουν τὴν ἰδίαν τιμὴν καὶ τὴν αὐτὴν εὐθύνην. Ἡ ἀνωτέρω εἰς ἀρκετὴν τὴν δόσιν περίεργος ἀντίληψις περὶ διαφορετικῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἠθικῶν συνεπειῶν ὡς πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διάπραξιν πολλῶν **δραμάτων τιμῆς**, ἡ τέλεισις τῶν ὁποίων εἰς τὴν σύγχρονον χριστιανικὴν κοινωνίαν οὐχὶ μόνον εἶναι τελείως ἀκατανόητος, ἀλλὰ καὶ πολλὰς τὰς δυσαρέστους ἐπιπτώσεις ἔχει. Ἡ ἀποστολὴ τῆς γυναικὸς εἰς τὴν ζωὴν εἶναι ὑψίστη. Αὕτη ὡς μητέρα μέλλει νὰ φωτίσῃ τὸν δρόμον τῶν τέκνων τῆς μὲ τὸν ἐνάρετον βίον τῆς, μὲ τὴν ἠθικὴν ἀξιοπρέπειάν τῆς καὶ τὴν ἰδιάζουσαν ἀκτινοβολίαν τῆς. Πρὸς ἓνα τοιοῦτου ὕψους πρόσωπον, κάθε ἐξουθενισμὸς συνδέεται στενωῶς μετὰ τῆς ἀδικίας. Ὁ μεγαλύτερος σεβασμὸς καὶ ἡ μετὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ὀφειλομένη εὐλάβεια, εἶναι τὰ μόνα εἰς αὐτὴν ἀρμόζοντα αἰσθήματα.

Ἡ μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἐντιμότης καὶ ἀξιοπρέπεια δέον νὰ ἔχουν ὡς κατάληξιν τὸν μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς σύνδεσμον διὰ τοῦ γάμου. Τὰ οὕτω συνδεόμενα πρόσωπα ὀφείλουν καὶ ἀπὸ τῶν νέων των θέσεων νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ἐναντί των ὑποχρεώσεις. Τοιοῦτοτρόπως ἔχουν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δεικνύουν μεταξὺ των ἀμοιβαίαν πίστιν, νὰ ἔχουν ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην καὶ νὰ βοηθῶνται εἰς τὰς ἀδυναμίας των. Ὁ ἀνὴρ νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτὸν του **«πρῶτον μεταξὺ ἴσων»** καὶ ἡ γυνὴ νὰ συμμορφοῦται εἰς τὰς λογικὰς ὑποδείξεις του.

Ἡ ἐργασία ὡς εὐλογία καὶ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον

Ἐργασία εἶναι ἡ μεμετρημένη καὶ λογικὴ χρῆσις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων πρὸς ἐπιτέλεισιν οἰουδὴποτε ἔργου. Αὕτη εἶναι πρωταρχικὸν καθῆκον διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ἰδιαίτερός του κληρὸς **«καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν»** (Γεν. 2, 15). Μετὰ δὲ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, ὁ Θεὸς ἐτιμώρησε τὸν Ἀδάμ, λέγων **«ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου»** (Γεν. 3, 19). Ἐπίσης ὁ Θεὸς διὰ τῆς τετάρτης ἐντολῆς παραγγέλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον **«... ἕξ ἡμέρας ἐργᾷ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου...»** (Ἐξῆδ. 20, 9).

Ἡ ἐργασία διακρίνεται εἰς σωματικὴν, πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν. Σωματικὴ εἶναι ἐκείνη, ποῦ γίνεται διὰ τῶν χειρῶν (γεωργία, τέχνη κλπ.). Πνευματικὴ εἶναι αὐτή, ποῦ ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ νοῦ (ἐπιστήμη κλπ.). Καὶ ψυχικὴ εἶναι ἐκείνη, ποῦ, τελουμένη, προκαλεῖ εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ψυχὴν (ὁμιλία ἱεροκῆρυκος κλπ.). Ἀπὸ τὰς δύο πρώτας ὁ ἐργαζόμενος ἀναμένει κατὰ κύριον λόγον ὕλικὰ ὠφελήματα, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν τρίτην, ἐπειδὴ αὕτη συνδέεται μὲ τὴν ἠθικὴν καθοδήγησιν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν φιλανθρωπίαν. Κυρίως ὅμως ἡμεῖς θεωροῦμεν ὡς ἐργασίας τὰς χειρωνακτικὰς, διότι μὲ αὐτὰς ἀσχολοῦνται οἱ περισσότεροι τῶν ἐργαζομένων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπειδὴ αὐταὶ εἶναι καὶ αἱ σκληρότεροι κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν. Αἱ πνευματικαὶ ἐργασίαι εἶναι ἀκοπώτεροι κατὰ τὴν ἀσκησιν καὶ προνόμιον τῶν ὀλίγων, ἐπειδὴ ἡ διασφάλισις τῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλὰς προϋποθέσεις. Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἑνα ἔργον, χρειάζεται πίστις εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, ἰσχυρὰ βούλησις πρὸς παραμερισμὸν τῶν ἐμποδίων καὶ ὑπομονὴ πρὸς κατανίκησιν τῶν δυσχερειῶν. Διὰ τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν καὶ τοῦ πνεύματος ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται εἰς πραγματικὸν ἥρωα, ἀφοῦ ἐπιτυγχάνει τὴν δημιουργίαν νέας μορφῆς, τὴν ἐξουσίασιν τὰς φυσικὰς δυνάμεις καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ περιβάλλοντος.

Τὴν ἐργασίαν, ποῦ ἄλλοτε ἤτο ἀποκλειστικότης τῶν δούλων (ἐξ οὗ καὶ «δουλεία» ἐκαλεῖτο, σήμερον δὲ «δουλεία»)), ἐξηγάσεν ὁ Κύριος διὰ τοῦ ὀρισμοῦ του, ὅτι πρέπει νὰ ἐργάζωνται εἰς τὸ σύνολόν των οἱ ἄνθρωποι «ὁ πατήρ μου ἐργάζεται ἕως ἄρτι καὶ γὰρ ἐργάζομαι» (Ἰωάν. 5, 17). Τὸ κήρυγμα τῆς καθολικότητος τῆς ἐργασίας ἐπανελάβε καὶ ὁ σκηνοποιοὺς κατὰ τὴν τέχνην ἀπόστολος του Παῦλος, γράφων πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς «εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω» (Β', 3, 10).

Τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας πᾶς τις δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ, ὅταν ὑπολογίσῃ τὰς συνεπειὰς τῆς ἀργίας. Ἡ ἀργία, ὅχι μόνον εἶναι ἐντροπὴ «ἀεργία τὸ ὄνειδος» (Ἡσίοδος) καὶ «μήτηρ πάσης κακίας» (ἀρχαῖοι Ἕλληνες), ἀλλὰ καὶ «παγὶς τῆς ἀμαρτίας» (Ῥωμαῖος πολιτικὸς Κάτων). Ὁ μὴ ἐργαζόμενος δύναται νὰ γίνῃ κακοποιὸς καὶ ἐγκληματίας ἀκόμη, προκειμένου νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς φυσικὰς καὶ ἐπικτητῆτους ἀνάγκας καὶ ἔξεις τῆς ζωῆς του. Ἡ κοινωνία τὸν περιφρονεῖ καὶ ἡ πολιτεία διάκειται δυσμενῶς κατ' αὐτοῦ, τὸν παρακολουθεῖ συνεχῶς διὰ τὴν προλαμβάνῃ τὰ κακά

του έργα και τοῦ ἀφαιρεῖ καὶ τὴν ζωὴν ἀκόμη, διὰ νὰ διασφαλίσῃ τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τῶν ὑπολοίπων μελῶν της.

Τὸ καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐργασίαν δέον νὰ ἔχῃ ὡς συνακόλουθον καὶ τὸ ἀντίστοιχον δικαίωμα τῆς ἀμοιβῆς. Ὁ ἐργαζόμενος ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀμείβεται διὰ τὴν προσφερομένην ἐργασίαν του καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικόν, διότι διαφορετικὰ μειοῦται ἢ διάθεσις του πρὸς ἐργασίαν καὶ ἐνσταλάζεται εἰς τὴν ψυχὴν του τὸ μῖσος κατ' ἐκείνων ποὺ τὸν ἀδικοῦν. Διὰ τοῦτο ἡ πολιτεία ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ φροντίζη διὰ τῶν νόμων της, ὥστε αἱ ἀπολαυαὶ τῶν ἐργαζομένων νὰ εἶναι δίκαιαι καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀνάγκας των. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει «**ἄξιός ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ**» (Α' Τιμόθ. 5, 18). Εὐτυχῶς ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία κατενόησεν εἰς σημαντικόν βαθμὸν τὸ ζήτημα τοῦ **ἡμεροκαμάτου** (καμάτου (= κόπου) τῆς ἡμέρας) τῶν ἐργαζομένων καὶ πρὸς διασφάλισίν του ἔλαβε διάφορα προστατευτικὰ μέτρα (ὀκτώωρον, κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις κλπ.). Παραλλήλως ὅμως πρέπει νὰ ληφθοῦν καὶ μέτρα διὰ τὴν ψυχαγωγίαν καὶ τὴν μόφωσιν τῶν ἐργαζομένων, διὰ νὰ μὴ εἶναι ἡ ἐργασία ἀνιαρὰ καὶ πληκτικὴ καὶ δύνανται οὗτοι νὰ παρακολουθοῦν μὲ σχετικὴν ἄνεσιν τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ τεχνικὰς προόδους.

Ἡ ἐντιμότης καὶ εὐσυνειδησία γενικῶς κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος

Ἐπάγγελμα εἶναι ἡ ἰδιαιτέρα ἐργασία, ποὺ κάμνει κάθε ἄνθρωπος. Ἀναλαμβάνων αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος ἐπαγγέλλεται (= ὑπόσχεται), ὅτι θὰ τὸ ἐκτελέσῃ τιμίως πρὸς ὠφέλειαν ἰδικὴν του καὶ τῆς κοινωνίας. Τὰ ἐπαγγέλματα διεμορφώθησαν ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, κατόπιν τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, ποὺ ἔγινε διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ζωὴν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Δὲν ἦτο δυνατόν παραδείγματος χάριν τὸ αὐτὸ πρόσωπον νὰ ἦτο συγχρόνως ἰατρός, διδάσκαλος, νομικός, ἀξιωματικός κλπ. Διὰ τοῦτο ἰδρύθησαν τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων καλεῖται νὰ ὑπηρετήσῃ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ καταλλήλου ἐπαγγέλματος εἶναι πρόβλημα δύσκολον, λόγῳ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ἐπαγγελμάτων. Κάθε νέος, ποὺ πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν στίβον, ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ καὶ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸ ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον θὰ

ἐκλέξῃ, διὰ τὸ εἶναι τοιοῦτοτρόπως ἀσφαλῆς περὶ τῆς ἐπιτυχίας του. Εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐξετάσῃ ἐὰν ἔχῃ τὰς φυσικὰς ἢ ἐπικτήτους ἐκείνας ἰκανότητας, ποὺ χρειάζονται διὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος τὸ ὁποῖον ἐπέλεξε. «**Δεῖ μετὰ πολλῆς περισκεψέως δοκιμάζεσθαι πρὸς τὶ ἕκαστος ἐπιτηδεῖως ἔχει καὶ οὕτως ἐγχειρίζεσθαι ὅτιοῦν ἔργον**», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος. Ἀκόμη, ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ ἐὰν ἔχῃ κλίσιν πρὸς τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἐκλογῆς του, διότι αἱ ἰκανότητες δὲν δύνανται νὰ κινήθωσιν, ἐὰν προηγουμένως δὲν τεθῆ εἰς κίνησιν ἢ ψυχὴ μὲ προθυμίαν καὶ χαράν. Ὡς πρὸς τὸ ἐπάγγελμα, πρέπει ὁ νέος νὰ προσέξῃ τόσον τὴν ζήτησιν του, ὅσον καὶ τὴν ἠθικὴν του ποιότητα. Διότι εἶναι παρατηρημένον ὅτι ὑπάρχουν ἐπαγγέλματα, ποὺ ἔχουν κορεσθῆ καὶ ἐπαγγέλματα, ποὺ τείνουν πρὸς τὸν ἀφανισμόν, ἐξ ἀφορμῆς τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων καὶ προόδων τῆς ἐπιστήμης. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἡ ἀποτυχία εἶναι πρόδηλος. Προσέτι ὀφείλει νὰ διακρίνῃ τὰ ἐπαγγέλματα ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, ἐπειδὴ ὑπάρχουν ἐπαγγέλματα, ἴσως κατ' ἐξοχὴν προσοδοφόρα ἀπὸ ὑλικῆς ἀπόψεως, ἔξω ὅμως τῶν ὀρίων τῆς ἠθικῆς εὐρισκόμενα. Τοιαῦτα εἶναι ἡ σωματεμπορία, ἡ προαγωγή εἰς πορνείαν, ἡ πώλησις τοξικῶν, ἡ τοκογλυφία, ἡ μαγεία, ἡ ἐπαιτεία καὶ ἄλλα.

Ὁ μέλλων νὰ ἀσκήσῃ ἓνα ἐπάγγελμα πρέπει προηγουμένως νὰ ἔχῃ προπαρασκευασθῆ, δηλαδὴ νὰ γνωρίζῃ τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν εὐδόκιμον ἄσκησιν του στοιχεῖα. Διότι ἂν δὲν συμβῆ τοῦτο, θὰ ὑποσκελισθῆ ἀπὸ τοὺς ἰκανωτέρους συναδέλφους του, μὲ βέβαιον ἀποτέλεσμα τὴν ἀποτυχίαν. Δι' αὐτὸ ὀφείλει κατὰ τὸν χρόνον τῆς μαθητείας του καὶ τῶν σπουδῶν του, νὰ ὀπλισθῆ μὲ τὰς ἀπαραίτητους γραμματικὰς καὶ τεχνικὰς γνώσεις, ποὺ θὰ τὸν βοηθήσουν εἰς τὴν ἐπιτυχεῖ ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του.

Κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος βάσις διὰ τὴν εὐδοκίμωσιν καὶ προαγωγὴν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐντιμότης καὶ ἡ εὐσυνειδησία. Μόνον διὰ τῆς τιμίας καὶ εὐσυνειδήτου ἐργασίας εἶναι ἠθικῶς ἐπιτετραμμένον νὰ ἐξοικονομῶμεν τὰ διάφορα ἀγαθὰ, ποὺ μᾶς χρειάζονται διὰ τὸ ζῆσωμεν ὡς ἄτομα καὶ οἰκογενειάρχαι. Τὸ νὰ ζῆ κανεὶς εἰς βάρος τῶν ἄλλων εἶναι ἐξευτελιστικὸν καὶ ἀναξιοπρεπές. Ἡ ἀντιμότης κατὰ τὰς συναλλαγὰς καὶ ἡ εὐσυνειδησία κατὰ τὰς διαφόρους σχέσεις δημιουργοῦν τὴν ἀπαραίτητον ἀτμόσφαιραν διὰ τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀγαθὰς σχέσεις. Ἐπί-

σης ὁ ἔντιμος καὶ εὐσυνείδητος ἐπαγγελματίας εὐρύνει τὸν κύκλον τῶν ἐργασιῶν του, ἐπειδὴ ἡ κοινωνία τὸν ἐνισχύει διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης της, καὶ ἐξ ἑκατέρου γίνεται καὶ ἠθικὸς διδάσκαλος τῶν συνανθρώπων του, οἵτινες παραδειγματίζονται ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴν του ζωὴν. Περισσότερον εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ ἀσκοῦν μετὰ τιμιότητος καὶ εὐσυνειδησίας τὸ ἐπάγγελμά των ἐκεῖνοι, ποὺ ἀναλαμβάνουν ἀνώτερα καὶ πνευματικώτερα ἐπαγγέλματα, ἐπειδὴ οὗτοι ἀσκοῦν μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν εἰς τὴν κοινωνίαν. Τοιοῦτοι εἶναι κυρίως οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς Πολιτείας. Τέλος ὁ ἐπαγγελματίας ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἶναι καὶ φιλόανθρωπος, δηλαδή νὰ βοηθῆ τοὺς πάσχοντας συνανθρώπους ἀντὶ ἐλαχίστης ἢ καὶ οὐδεμιᾶς ἐνίοτε ἀμοιβῆς.

Τὸ πνεῦμα τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ἐν τῇ κοινωνίᾳ

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον κοινωνικὸν «ζῶον συζῆν πεφυκὸς» (Ἀριστοτέλης). Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ζῆ μόνος του, ἀλλ' ἀποτελεῖ μέλος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ροπῆς του πρὸς συμβίωσιν, συνεπήχθη πρῶτον ἡ οἰκογένεια, δεύτερον τὸ ἔθνος καὶ τρίτον ὁ κόσμος ἢ ἡ κοινωνία.

Ἡ οἰκογένεια εἶναι ὁ μικρότερος ὀργανισμὸς καὶ ἀποτελεῖ τὸ κύτταρον τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Χρονολογεῖται δὲ ἡ ἀρχὴ της ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς δημιουργίας. Συνέπηξε ταύτην ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς διὰ τῶν λόγων του «οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν (Γεν. 2, 18). Οὕτως ὁ Θεὸς ἠύλογησε τὸν γάμον, τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν ἐπιφάνειάν του ἐπὶ τῆς γῆς κατηγήασεν ὁ Σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τῆς παρουσίας του εἰς τὸν ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας γάμον. Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἐργαστήριον διαμορφώσεως χαρακτήρων, ἐπειδὴ ἐντὸς αὐτῆς θὰ καλλιεργηθοῦν τὰ εὐγενέστερα ἰδεώδη τῆς ὀμαδικῆς ζωῆς. Εἰς τὸ σχολεῖον τῆς οἰκογενείας, ὅπου ἡ στοργὴ καὶ ἡ ἀγάπη καθορίζουν τὰς σχέσεις τῶν μελῶν της, θὰ προετοιμαστοῦν διὰ τὰ μελλοντικὰ καθήκοντά των οἱ αὐριανοὶ πολῖται καὶ πατριῶται μιᾶς εὐνομουμένης πολιτείας καὶ ἐνὸς καλυτέρου κόσμου. Λόγω τῆς μεγάλης της ταύτης ἀποστολῆς, λίαν ἐπιτυχῶς ἡ οἰκογένεια ἔχει χαρακτηρισθῆ ὑπὸ τοῦ οὐρανοβάμονος Παύλου ὡς «κατ' οἶκον ἐκκλησία» (Ρωμ. 16, 4 καὶ Φιλήμ. 1, 2).

Τὸ Ἔθνος ἢ ἡ πατρις περιλαμβάνει τὰ ἄτομα ἐκεῖνα, ποὺ ἔχουν πάντοτε κοινὴν τὴν καταγωγὴν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ ἦθη καὶ ἐνίοτε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν. Ἡ πατρις εἶναι ἢ τροφὸς μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτόμων, τὰ ὅποια ἐπιθυμοῦν νὰ βαδίσουν ἠνωμένα εἰς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς των. Ἐνταῦθα, ὑπὸ περιωρισμένην ὅμως σημασίαν, κατατάσσεται καὶ ἡ ἔννοια τοῦ κράτους ἢ τῆς πολιτείας. Εἶναι δὲ κράτος ἢ ἔνωσις τῶν κατοίκων μιᾶς χώρας ὑπὸ κοινούς νόμους, μὲ σκοπὸν τὴν προστασίαν καὶ προαγωγὴν τῶν κοινῶν δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων. Ἡ πολιτεία εἶναι ὑποχρεωμένη διὰ τῶν νόμων τῆς νὰ παρακολουθῇ τὴν ἡθικοποίησιν τῶν ὑπηκόων τῆς, νὰ διασφαλίζῃ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν μόρφωσίν των, νὰ λαμβάνῃ ὑπὲρ αὐτῶν διάφορα κοινωνικὰ μέτρα, νὰ ἐνεργῇ διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ γενικώτερον νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν πάσης φύσεως εὐτυχίαν των.

Ὁ κόσμος ἢ ἡ κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ κατοικοῦν ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ μέλη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὀργανισμοῦ πρέπει νὰ διαβιοῦν ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀμοιβαίᾳ κατανόησει, ἐπειδὴ ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ζωῆς εἶναι ἀπαιτήσις τοῦ ὁμοουσιῶν καὶ ἰσαξίου τῶν ἀνθρώπων. Τυφλὸς ἐθνικὸς φανατισμὸς καὶ μισαλλοδοξία μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας οὐδεμίαν θέσιν ἔχουν. Οὗτοι ὀφείλουσιν νὰ καλλιεργοῦν ἀμοιβαίως τὸ πνεῦμα τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλεγγύης, λόγῳ τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων, ποὺ θὰ προέλθουν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς των.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐργαζόμενοι εἰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις ἀνθρωποὶ ὀφείλουσιν νὰ ἔχουν κατανόησιν καὶ ἀλληλεγγύην μεταξὺ των εἴτε ὁ ἐργοδότης των εἶναι ἰδιώτης, εἴτε ὁ προϊστάμενός των εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ κράτος. Αἱ δυσκολίαι, ποὺ παρουσιάζονται μεταξὺ τῶν συναδέλφων ἐργατῶν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑπηρεσίας των, εἶναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι. Συνδέονται αὗται μὲ τὴν ἀντοχὴν τοῦ σώματος καὶ ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ ἐργαζομένου. Εἰς τὰς φυσικὰς ἢ ἀπροβλέπτους αὐτὰς δυσκολίας ἐπιβάλλεται οἱ ἐργαζόμενοι νὰ δίδουν ἀναμεταξὺ των χεῖρα βοηθείας καὶ διὰ τῆς δραστηριότητός των νὰ ἀναπληροῦν τὸ ἐλλεῖπον εἰς τοὺς ἀδυνάτους συναδέλφους των. Διὰ τῆς συμπεριφορᾶς των ταύτης θὰ καλλιεργοῦν ἐμπράκτως τὸ πνεῦμα τῆς καλῶς νοουμένης συνεργατικότητος καὶ θὰ ἐφαρμόζουν παραδειγματικῶς τὴν ἀρετὴν τῆς χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης κατὰ τὸν πλέον μεγαλειώδη τρόπον. Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης πολιτείας των θὰ

εἶναι ὁ στενότερος ψυχικὸς σύνδεσμός των καὶ ἡ ἰσχυρὰ πίστις των, ὅτι δὲν εἶναι μόνοι εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς συνεργατικότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι ἐντονωτέρα ἰδιαιτέρως μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἐργατῶν, ἐπειδὴ αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ ἔχουν τοποθετηθῆ ὑπὸ τοῦ, ὡς ἀνθρώπου, συναδέλφου των ξυλουργοῦ τῆς Ναζαρέτ Σωτῆρος Χριστοῦ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς ἀνθρωποσωτηρίου διδασκαλίας του.

Ἡ πειθαρχία πρὸς τοὺς προϊσταμένους καὶ ἡ βοήθεια πρὸς τοὺς μαθητευομένους

Πᾶς ἐργαζόμενος ἄνθρωπος εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐργασίας του θὰ ἔχη καὶ ἓνα προϊστάμενον. Οὗτος, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δίδῃ τὰς ἀπαραιτήτους κατευθύνσεις διὰ τὸ ὅμαλόν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἔργου. Ὁ προϊστάμενος δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκληρὸς δυνάστης τῶν ἐργαζομένων συναδέλφων του, ἀλλὰ ὁ θερμὸς αὐτῶν συμπαραστάτης. Ὁφείλει νὰ ἐπαινεῖ καὶ βραβεύῃ τοὺς φιλέργους καὶ φιλοτίμους καὶ νὰ ὑποδεικνύῃ μὲ τὸν ἀρμόζοντα τρόπον εἰς τοὺς ὀκνηροὺς καὶ καιροσκόπους, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι τίμιοι καὶ εἰλικρινεῖς εἰς τὴν ἐργασίαν των. Ἐὰν δὲ καὶ συμβῆ, νὰ μὴ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἐργοδότης, ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐνεργῇ μεσολαβητικῶς μεταξὺ τῶν ἐργαζομένων καὶ τοῦ ἐπιχειρηματίου, διὰ νὰ ἐπιτυγχάνωνται πάντοτε αἱ καλύτεραι τῶν λύσεων εἰς τὰς παρουσιαζόμενας κατὰ καιροὺς παντοειδεῖς διαφορὰς μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνομοιότητος τῶν συμφερόντων τῶν δύο αὐτῶν κλάδων. Βεβαίως ἡ λύσις πολλῶν ζητημάτων, ποὺ ἔχουν σχέσιν μὲ τὰς διαφόρους ἐργατικὰς τάξεις, ἔχουν λυθῆ ὑπὸ τοῦ Κράτους, διὰ τῶν νόμων ποὺ ἔχει τοῦτο θεσπίσει κατὰ καιροὺς ὑπὲρ αὐτῶν. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐνήλικες ἐκ τῶν ἐργαζομένων δύνανται, ἀδικούμενοι, νὰ ζητοῦν διαιτητικῶς ἢ δικαστικῶς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ καταπατουμένου δικαίου των.

Μεταξὺ ὅμως τῶν ἐργαζομένων ὑπάρχουν, λόγῳ τῶν πολλῶν δυσκολιῶν τῆς ζωῆς, καὶ ἀνειδίκευτοι—μαθητευόμενοι. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν προϊσταμένων ὑπὲρ τῆς τάξεως αὐτῆς τῶν μαθητευομένων, πρέπει νὰ εἶναι ὑψηλότερον καὶ θερμότερον. Νὰ αἰσθάνωνται οὗτοι πρὸς τοὺς ἐργάτας τῆς μορφῆς αὐτῆς, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τυγχάνουν ἀνήλικοι καὶ ἐπομένως ἔξω τῆς προστασίας τῶν νόμων, πραγματικὴν πατρικὴν ἀγάπην καὶ νὰ δει-

κνύονται ἀντιλήπτορες καὶ συμπαραστάται αὐτῶν εἰς τὰς δυσκολίας τῆς ἐργασίας των.

Ἄλλὰ καὶ οἱ μαθητευόμενοι ἐργάται ὑποχρεοῦνται νὰ δεικνύουν σεβασμὸν καὶ πειθαρχίαν πρὸς τοὺς προϊσταμένους των. Νὰ ἐκτελοῦν μετὰ προθυμίας τὰς ἐντολάς των καὶ νὰ εἶναι εὐήκοοι εἰς τὰς ὑποδείξεις των. Νὰ ἀπέχουν ἀπὸ κάθε εἴδους ἀπρέπειαν καὶ ἀκοσμίαν καὶ νὰ δεικνύουν ἔναντί των εὐγένειαν καὶ λεπτότητα. Νὰ μὴ ἐκλαμβάνουν αὐτοὺς ὡς πρόσωπα ἐχθρικά, πρὸς τὰ ὁποῖα καὶ νὰ ὑποτάσσωνται ἀπὸ δουλικὸν φόβον ἢ συμφεροντολογικὸν ὑπολογισμόν, ἀλλὰ νὰ τοὺς θεωροῦν ὡς γονεῖς των, ποῦ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν προκοπὴν αὐτῶν. Ἡ ἀρμονικότης αὐτῆ τῶν σχέσεων μεταξὺ προϊσταμένων καὶ μαθητευομένων εἶναι ἀπὸ κοινωνικῆς μὲν ἀπόψεως ἀπαραίτητος, συμμαχεῖ ὅμως καὶ πρὸς τὰς Ἀγιογραφικὰς παραγγελίας. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει «**πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις**» (Ἐβρ. 13, 17) καὶ «**ὑπεμίμησεν αὐτοὺς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν**» (Τίτ. 3, 1).

Ὁ σεβασμὸς τῆς ξένης ἰδιοκτησίας

Ἰδιοκτησία ἢ περιουσία εἶναι πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος νομίμως ἀποκτᾷ καὶ κατέχει τόσον διὰ τὴν προσωπικὴν καὶ οἰκογενειακὴν συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἔργου τῆς φιλανθρωπίας. Αὕτη ἀποτελεῖ πολὺ παλαιὸν κοινωνικὸν θεσμὸν (Ἀβραάμ κλπ.). Οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας, λόγῳ τῆς ἀξίας της, ἐθεώρουν εὐτυχεῖς τοὺς ἔχοντας «**νοῦν καὶ οὐσίαν**» (=περιουσίαν), καὶ ἐπαινοῦσαν τὴν προσπάθειαν τῶν νέων «**νὰ πλουτοῦν ἀδόλως**» (Σιμωνίδης). Ἡ περιουσία ἀποκτᾶται καὶ διὰ δωρεᾶς καὶ κληρονομίας, κυρίως ὅμως διὰ τῆς ἐντίμου ἐργασίας. Διατηρεῖται δὲ διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως. Ὡς πρὸς τὸ ὕψος δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν μικράν, μέσην καὶ μεγάλην ἰδιοκτησίαν. Ἡ τελευταία περικλείει πολλοὺς ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς κινδύνους, ὅταν δὲν γίνῃ καλῆ χρῆσις ταύτης. Δι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται οἱ κάτοχοι τοῦ πλοῦτου νὰ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς των προσωρινούς διαχειριστάς του καὶ νὰ διαθέτουν μετὰ γενναιότητος ἰκανὸν μέρος ἐξ αὐτοῦ διὰ φιλανθρωπικοὺς καὶ πολιτιστικοὺς σκοποὺς. Ὁ σεβασμὸς τῆς ξένης ἰδιοκτησίας εἶναι ὑποχρέωσις παντὸς ἀνθρώπου. Τοῦτο τονίζεται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Οὕτω ὁ μὲν Μωϋσῆς εἰς τὴν ὀγδόην καὶ

δεκάτην ἐντολήν τοῦ Δεκαλόγου του λέγει «οὐ κλέψεις» καὶ «οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν», ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν του (4, 28) γράφει «ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιᾷτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶ». Μερικοὶ ὅμως προσβάλλουν καὶ καταστρέφουν τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ἄλλων διὰ τῶν κάτωθι ἐνεργειῶν των : Πρῶτον διὰ τῆς κλοπῆς, δηλαδὴ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν κατόχων των. Δεύτερον διὰ τῆς ληστείας ἢ ἀρπαγῆς, πού εἶναι ὁ περισσότερον ἄμωδός τρόπος οἰκειοποιήσεως ξένων πραγμάτων. Τρίτον διὰ τῆς ἀπάτης, δηλαδὴ τοῦ σφετερισμοῦ ξένης περιουσίας διὰ δολίων ἐνεργειῶν. Τέταρτον διὰ τῆς ὑπεξαίρέσεως, ἣτοι κατακρατήσεως ἀντικειμένων πού ἐνεπιστεύθη ὁ ἰδιοκτῆτης πρὸς φύλαξιν, λόγῳ ἐμπιστοσύνης. Καὶ πέμπτον διὰ τῆς αἰσχροκερδείας, δηλαδὴ τῆς ἐπιδιώξεως ὑπερβολικοῦ κέρδους δι' ἀνηθίκων μέσων (νοθείας, ἐλλιποῦς ζυγίσεως κλπ.). Οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω ἐνεργείας, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν «ὅτι τὸ ψωμί εἶναι γλυκὸ μόνον, ὅταν τὸ κερδίζῃ κανεὶς μὲ τὸν τίμιον ἰδρώτα του».

Οἱ ἐργαζόμενοι μαθηταὶ καὶ ἡ οἰκογένεια

Διὰ διαφοροὺς λόγους εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐργάζωνται καὶ ἀνήλικα μέλη μιᾶς οἰκογενείας. Ἐπειδὴ ἡ ἐργασία εἰς τὰ ἄνω τῶν δώδεκα ἐτῶν παιδιὰ ἐμποδίζει τὴν φυσιολογικὴν ἀνάπτυξιν των καὶ ἀνακόπτει τὴν πνευματικὴν των ἐξέλιξιν, λόγῳ τοῦ ἀδιαπλάστου καὶ εὐπαθοῦς τοῦ ὀργανισμοῦ των, τὰ διάφορα κράτη, μεταξὺ τῶν ὑποίων συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ πατρὶς μας, ἔλαβον ὑπὲρ αὐτῶν διάφορα προστατευτικὰ μέτρα. Ἡ προστασία τῆς ἐργασίας τῶν νέων ἀνάγεται εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἡλικίας εἰσδοχῆς των εἰς τὴν ἐργασίαν, εἰς τὴν χρονικὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας, εἰς τοὺς ὅρους ἀσφαλείας καὶ ὑγιεινῆς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας, εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν ἐκτελέσεως ἐπικινδύνων ἐργασιῶν καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσίν των. Ἐπίσης καθωρίσθη διὰ συμβάσεων ἡ ἀπαγόρευσις προσλήψεως των εἰς γεωργικὰς καὶ ναυτικὰς ἐργασίας, ἐπειδὴ αἱ ἐργασίαι τῆς μορφῆς αὐτῆς εἶναι δυσανάλογοι πρὸς τὴν ἀντοχὴν τοῦ σώματός των, καὶ ἡ ἀπασχόλησίς των εἰς νυκτερινὰς ἐργασίας, διὰ νὰ δύνανται νὰ φοιτοῦν εἰς ἐπαγγελματοτεχνικὰ σχολεῖα πρὸς μόρφωσίν των. Εἶναι φανερόν ὅμως ὅτι ἡ ἐργασία τῶν νέων εἶναι

σκληρά και επικίνδυνος. Σκληρά μὲν, ἐπειδὴ, παρὰ τὴν λῆψιν ὑπὸ τῆς Πολιτείας τῶν ἀνωτέρω νομοθετικῶν μέτρων, οἱ διάφοροι ἐργοῦνται, λόγῳ τῆς πρὸς ἀντίδρασιν φυσικῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς ἀπειρίας τῶν ἐργαζομένων νέων, ἐκμεταλλεύονται εἰς σημαντικὸν βαθμὸν τὴν ἐργασίαν των, καὶ επικίνδυνος, διότι τὸ περιβάλλον τῆς ἐργασίας εἰς πολλὰς περιπτώσεις εἶναι εἰς βῆρος τοῦ ἠθικοπλαστικοῦ καταρτισμοῦ των. Ἐργαζόμενοι οἱ νέοι ἐν μέσῳ κανονικῶν ἐργατῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν, χωρὶς νὰ τὸ ἐνοήσουν, λαμβάνουν τὰς κακίας αὐτῶν, τὰς ὁποίας καί, ἐν συνεχείᾳ, ἐπιδεικνύουν ὡς εὐφυῆς ἰδικὰς των. Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν καὶ τὴν φοίτησιν εἰς θεάτρα καὶ κινηματογράφους, ποὺ παρουσιάζουν ψυχοβλαβῆ ἔργα, ἔχομεν πλήρη τὴν εἰκόνα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κακοῦ ἐπὶ τῶν εὐπλάστων χαρακτήρων των.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους αἱ οἰκογένειαι, ποὺ ἔχουν ἐργαζόμενα μέλη, ἔχουν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παρακολουθοῦν με πραγματικὴν ἰερότητα τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς των καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος των. Νὰ συμβουλευοῦν αὐτὰ νὰ μὴ ἀντιγράψουν τὰ ἐλαττώματα τοῦ περιβάλλοντός των καὶ νὰ εἶναι προσεκτικὰ ἀπὸ τὰ διάφορα ὀλισθήματα, εἰς τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ τὰ παρασύρουν διάφοροι καινοτόμοι τῆς ζωῆς, ποὺ παρουσιάζονται ὑπὸ τὴν μορφήν εὐλαβῶν δῆθεν καθοδηγητῶν. Νὰ συνιστοῦν εἰς αὐτὰ νὰ ἐκκλησιάζωνται συνεχῶς, πρὸς φωτισμὸν των ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, νὰ παρακολουθοῦν τὰ μαθήματα τῶν ἐργατικῶν κατηχητικῶν σχολείων, πρὸς πνευματικὴν ἐποικοδόμησιν των, νὰ ἀποφεύγουν τὰ βδελυρὰ θεάματα, πρὸς ἠθικὴν προφύλαξιν των, καὶ νὰ φοιτοῦν τακτικῶς εἰς τὰ σχολεῖα των, πρὸς ἐπαγγελματικὴν κατάρτισιν των. Καλὸν δὲ θὰ εἶναι αἱ ἀνωτέρω ὁδηγίαι καὶ συστάσεις καὶ νὰ παρακολουθῶνται κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὑπὸ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, διὰ νὰ ἀποβῆ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν καὶ ἡ διασφάλισις των ἀπὸ τῶν παντοειδῶν κινδύνων ἀρτιωτέρας.

Ἡ ἐθελοντικὴ ἐργασία διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν εὐγενῶν σκοπῶν

Ἡ ἐργασία εἶναι καθῆκον παντὸς ἀνθρώπου καὶ ὡς τοιαύτη ὑποχρέωσις πρέπει αὕτη νὰ εἶναι : Πρῶτον; ἀνάλογος πρὸς τὰς δυνάμεις ἐκάστου, διὰ νὰ μὴ καταλήγη εἰς τὴν καταπόνησιν καὶ τὴν φθορὰν τῆς ὑγείας. Δεύτερον, νὰ μὴ εἶναι ἀνήθικος, ἀφοῦ σκοπὸς τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ ἠθικὴ τελειοποίησις τοῦ ἀνθρώπου.

Τρίτον, να μὴ εἶναι ἐξευτελιστική, δηλαδή να καταβιβάζη τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν. Καὶ τέταρτον, να μὴ ἔχη ὡς κατά-
ληξιν μόνον τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου, ὅποτε ἀποβαίνει ἐγωϊ-
στική, ἀλλὰ να ἀποβλέπη καὶ εἰς τὴν ὠφέλειαν τοῦ πλησίον καὶ
τῆς κοινωνίας καθόλου.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει διὰ τῆς τετάρτης ἐντολῆς
τοῦ Δεκαλόγου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς
ὀφείλει να μὴ ἐργάζεται «**ἕξ ἡμέρας ἐργᾶ καὶ ποιήσεις πάντα
τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ
σου**». Συνιστᾷ δὲ τοῦτο, οὐχὶ διότι ἡ ἐργασία εἶναι καθ' ἑαυτὴν
κακόν τι, ὥστε να βεβηλώνη τὴν ἱερότητα τῆς ἑορτῆς, ἀλλὰ ἀπὸ
τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναπαύσεως τοῦ ἐργαζομένου, ὅστις καταπονεῖ-
ται ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἐργασίαν «**βίος ἀνεόρταστος μακρὰ ὁδὸς
ἀπανδόκευτος**» (Δημόκριτος) καὶ τῆς παροχῆς εἰς αὐτὸν τῆς εὐ-
καιρίας πρὸς προσευχὴν. Δύναται ὅμως ὁ χριστιανὸς καὶ κατὰ τὰς
ἡμέρας αὐτὰς τῆς ἀναπαύσεως να ἐργασθῆ, ἀρκεῖ ἡ ὠφέλεια,
ποῦ θὰ προέλθῃ, να μὴ ἔχη σχέσιν μὲ τὸ ἄτομόν του, ἀλλὰ να ἀνα-
φέρεται εἰς τὴν θεραπείαν εὐγενῶν σκοπῶν. Ἡ τοιαύτη μορφή
τῆς ἐργασίας, ποῦ λέγεται ἐθελοντικὴ ἐργασία καὶ ἔχει σχέσιν
μὲ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἔργου τῆς φιλανθρωπίας καὶ τὴν ἐπιτέλεσιν
γενικωτέρων κοινωνικῶν ἔργων, δὲν ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν
Ἁγίαν Γραφήν.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καυτηριάζων τοὺς Ἑβραίους,
οἱ ὅποιοι ὑπηρέτουν εἰς τὸν ξηρὸν καὶ νεκρὸν τύπον τῆς Σαββα-
τικῆς ἀργίας, τονίζει «**ὅτι τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον
ἐγένετο**» (Μάρκ. 2, 27). Δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος δύναται κατὰ
τὰς ἡμέρας τῆς θρησκευτικῆς ἀργίας, να πρωτοστατῆ εἰς ἔργα
εὐποιίας, μὲ πλήρη τὴν βεβαιότητα ὅτι δὲν παραβαίνει τὸν νόμον
τοῦ Θεοῦ. Ἐπιτρέπεται π.χ. να ἐργασθῆ καὶ διὰ τῆς ἀμοιβῆς
τῆς ἐργασίας του, να βοηθήσῃ τοὺς ἔνδεεῖς ἢ να συντελέσῃ εἰς
τὴν κατασκευὴν ἑνὸς ἔργου, τὸ ὅποιον κατ' ἄλλον τρόπον δὲν
εἶναι δυνατὸν να ἐκτελεσθῆ, πεπεισμένος ὅτι διὰ τῆς στάσεώς
του ταύτης θὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Θεόν, ὅστις θέλει «**ἔργα καὶ
οὐχὶ θυσίαν**».

Τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν Πολιτείαν¹

Πάντες οἱ πολῖται ἐνὸς κράτους ἢ μιᾶς πολιτείας διακρίνονται εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς ἀρχομένους. Καὶ ἄρχοντες μὲν εἶναι ὁ ἀνώτατος ἄρχων καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ, ἀρχόμενοι δὲ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Οὗτοι, ὡς συγκροτοῦντες τὸ σῶμα τῆς πολιτείας, ἔχουν πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεις καὶ καθήκοντα. Ταῦτα διαιροῦνται εἰς ἰδιαίτερα καὶ εἰς κοινά.

Ἰδιαίτερα καθήκοντα τῶν ἀρχόντων εἶναι νὰ διοικῶν μετὰ δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας, ἀποδλέοντες πάντοτε εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον. Νὰ ψηφίζουσι νόμους κοινωφελεῖς καὶ συμφώνους πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ τὴν ἠθικὴν τάξιν καὶ οὐχὶ νὰ ὑπηρετοῦν δι' αὐτῶν τὴν καθεστηκυίαν τάξιν. Νὰ μὴ εἶναι φίλαρχοι, αὐθαίρετοι καὶ τυραννικοί, ἀλλὰ προσηγεῖς καὶ μετρίχοι ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῶν συνανθρώπων των. Εἰς τοῦτο ἂς ἔχουν ὡς παράδειγμα αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Σωτῆρα, ὅστις προσέφερε τὸν ἑαυτὸν του ὡς ἱλαστήριον θυσίαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Ἐλέγχων οὕτως τὴν ἀθῶαν φιλοπρωτίαν τῶν υἱῶν τοῦ Ζεβεδαίου εἶπεν : «ὅς ἐὰν θέλῃ γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ὑμῖν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος» (Μάρκ. 10, 43).

Τῶν δὲ ἀρχομένων ἴδια καθήκοντα εἶναι ἡ εὐσυνείδητος ἐξάσκησις τῶν πολιτικῶν των δικαιωμάτων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκλεγῶνται παρ' αὐτῶν ὡς ἄρχοντες οἱ ἱκανοὶ καὶ οἱ ἄριστοι. Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῆ ὅταν ψηφίζουσι ἄνευ πάθους καὶ ἀψηφοῦν τὸ ἰδικόν των συμφέρον. Ἡ ὑποταγὴ εἰς τοὺς νόμους, ἐπειδὴ οὗτοι εἶναι ἔκφρασις τῆς κοινῆς θελήσεως, καὶ ἡ μετὰ προθυμίας ἐκτέλεσις τῶν διαταγῶν τῶν ἀρχόντων. Ἐννοεῖται ὅτι ὅταν ἀδικοῦνται, ὀφείλουσι νὰ διεκδικοῦν νομίμως τὰ δίκαιά των, πρὸς χάριν τόσοσιν τοῦ ἰδικοῦ των συμφέροντος, ὅσον καὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Καὶ ἡ συμβολὴ εἰς τὴν γενικὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, διὰ τῆς τιμῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος. Κοινὰ δὲ καθήκοντα ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων εἶναι : ἡ φιλοπατρία, δηλαδή ἡ μέχρις αὐτοθυσίας ἀγάπη τῆς κοινῆς μας μητρὸς πατρίδος. Ὁ σεβασμὸς τῶν νόμων καὶ ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὸ περιεχόμενόν των. Ἡ ἀνελλι-

1. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον, εἶναι ἔξω τῆς ὕλης τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος. Περιελάβομεν ὁμῶς ταῦτα εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν μας, ἐπειδὴ ἐπιτρέπει τοῦτο τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ δώσωμεν μεγαλυτέραν ἔκτασιν εἰς τὸ περιεχόμενόν της.

πῆς καταβολή τῶν φόρων, ἐπειδὴ δι' αὐτῶν συντηρεῖται τὸ κράτος καὶ ἐπιτυγχάνει τῶν σκοπῶν του καὶ ἢ μετὰ προθυμίας ἐκπλήρωσις τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώσεων, διὰ τὰ εἶναι εἰς θέσιν τοῦτο τὰ ἀποκρούσῃ ἐπικαίρως τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους. Καὶ ἢ ἐνεργὸς συμμετοχὴ των εἰς τὴν ἐθνικὴν ζωὴν, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἰδανικῶν τοῦ κράτους. Ὁ καλὸς πολίτης σέβεται τὴν πάτριον θρησκείαν του καὶ τὰς ἐθνικὰς του παραδόσεις καὶ ἀποφεύγει πᾶν ἀντεθνικὸν καὶ ξενόδοϋλον. Οὐτε εἰρωνεύεται, ἀλλὰ καὶ οὐτε ἐπιτρέπει τὸν χλευασμὸν ὑπὸ ἄλλων τῶν συμβόλων τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ κυριαρχίας. Λίαν ἐπιτυχῶς μᾶς περιγράφει τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν πολιτείαν ὁ Κλήμης ὁ Ρώμης εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν του (37, 1-5) «στρατευσώμεθα μετὰ πάσης ἐκτενείας ἐν τοῖς ἀμύμοις προστάγμασι τοῦ Θεοῦ. Κατανοήσωμεν τοὺς στρατευομένους τοῖς ἡγουμένους ἡμῶν, πῶς εὐτάκτως, πῶς εὐείκτως, πῶς ὑποταταγμένως ἐπιτελοῦσι τὰ διατασσόμενα. Οὐ πάντες εἰσιν ἔπαρχοι, οὐδὲ χιλίαρχοι . . . , ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ. Οἱ μεγάλοι δίχα τῶν μικρῶν οὐ δύναται εἶναι, οὔτε οἱ μικροὶ δίχα τῶν μεγάλων. Σύγκρασις τις ἐστὶν ἐν πᾶσι καὶ ἐν τούτοις χρῆσις. Λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν. Ἡ κεφαλὴ δίχα τῶν ποδῶν οὐδὲν ἐστίν, οὕτως οὐδὲ οἱ πόδες δίχα τῆς κεφαλῆς. Τὰ δὲ ἐλάχιστα μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναγκαῖα καὶ εὐχρηστά εἰσιν ὅλῳ τῷ σώματι. Ἀλλὰ πάντα συμπνεῖ καὶ ὑποταγῆ μᾶ χρῆται εἰς τὸ σώζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα».

Ἐπὶ συγκρούσεως καθιγόντων μεταξὺ ἠθικῆς καὶ πολιτείας, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν τὰ συνταχθῆ πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁ Κύριος ἔχει δώσει διὰ τοῦ στόματος τῶν Ἀποστόλων τὸν χρυσοῦν του κανόνα «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. 5, 29). Κατὰ τῶν παραβατῶν τῶν προσταγμάτων τῆς, ἢ πολιτείας διὰ τῶν δικαστηρίων ἐπιβάλλει ποινὰς. Αὗται ἔχουν παιδαγωγικὸν καὶ διορθωτικὸν χαρακτῆρα καὶ οὐχὶ ἐκδικητικόν.

Τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν

Παραλλήλως πρὸς τὴν κοσμικὴν κοινωνίαν, δηλαδὴ τὸ κράτος ἢ τὴν πολιτείαν, ὑπάρχει καὶ ἡ χριστιανικὴ κοινωνία, ἢ ὁποῖα λέγεται Ἐ κ κ λ η σ ί α. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον κοινωνικὸν ὄν, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὸν ὄν. Μέλη τῆς ἐπιγείου ἐκκλησίας εἶναι πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν

ὡς Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ ὡς Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ (σελ. 21). Οἱ πιστοὶ οὗτοι διακρίνονται εἰς κληρικούς καὶ λαϊκούς. Καὶ κληρικοὶ μὲν εἶναι οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ κλῆρος νὰ διακονοῦν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, λαϊκοὶ δὲ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ποιμνὴν τῆς ἐκκλησίας του. Πάντες οὗτοι ἔχουν ἰδιαίτερα καὶ κοινὰ καθήκοντα. Ἰδιαίτερα καθήκοντα τῶν κληρικῶν εἶναι ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας κατὰ τρόπον ὀρθόν, ἡ συχνὴ ἀνάπτυξις τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἡ κανονικὴ τέλεσις τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ ἡ ἄσκησις τοῦ ἔργου τῆς φιλανθρωπίας. Οὗτοι ὀφείλουν, ὡς πνευματικοὶ ποιμένες τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκτελοῦν ὡς πιστοὶ στρατιῶται τὰ ὀριζόμενα ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς των ἐπιβαλλόμενα καθήκοντα «προσέχετε παντὶ τῷ ποιμνίῳ» (Πράξ. 20, 28). Διὰ νὰ ἐπιτυγχάνουν τοῦτο ὀφείλουν νὰ εἶναι πρότυπα ἀγνότητος, εὐσεβείας, δικαιοσύνης καὶ φιλαλληλίας. Νὰ εἶναι ἐπιεικεῖς, ἄμαχοι, ἀφιλάργυροι καὶ μὲ μίαν λέξιν «ἀνεπίληπτοι». Πρέπει νὰ εἶναι, ὅπως οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, ἅλας τῆς γῆς, φῶς τοῦ κόσμου καὶ πόλις ἐπάνω ὄρους κειμένη. Ἐγγοεῖται ὅτι πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐφοδίων, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχουν τὴν καλὴν περὶ αὐτῶν γνώμην τῆς κοινωνίας καὶ νὰ εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ θρησκευτικὰς καὶ ἐγκυκλοπαιδικὰς γνώσεις. Ἴδια δὲ καθήκοντα τῶν λαϊκῶν εἶναι : ἡ πίστις καὶ ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς «πειθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπέεικετε· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀποδώσοντες» (Ἐβρ. 13, 17) καὶ ἡ ἀξιοπρεπὴς συντήρησις αὐτῶν, ἡ μετ' εὐλαθείας ἀκρόασις τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ συμμετοχὴ των εἰς τὰς πάσης φύσεως θρησκευτικὰς τελετὰς καί, τέλος, ὁ ζῆλος πρὸς διάδοσιν τῆς ἀληθινῆς πίστεως καὶ εἰς ἀνθρώπους μὴ φωτισθέντας εἰσέτι ὑπὸ τοῦ Χριστιανικοῦ φωτός.

Κοινὰ δὲ καθήκοντα τῶν κληρικῶν καὶ τῶν λαϊκῶν εἶναι ἡ πειθαρχία εἰς τὴν πίστιν καὶ τὰ θέσμα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε δι' αὐτῆς νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἡθικὴ ἐξυγίανσις καὶ ἐξύψωσις τῆς κοινωνίας, καὶ ὁ δλοκληρωτικὸς θρίαμβος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, διὰ νὰ ἐπαληθεύσουν τοιοῦτοτρόπως οἱ λόγοι του «καὶ γενήσεται μία ποιμνὴ, εἰς ποιμῆν» (Ἰωάν. 10, 16). Κατὰ τῶν παρεκτρεπομένων, ἡ Ἐκκλησία ἐπιβάλλει τὰ ἐπιτίμια, ἅτινα εἶναι διαιτητικὰ φάρμακα πρὸς θεραπείαν τῆς νοσοῦσης ψυχῆς.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
Τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως	5
Περὶ Θεοῦ	6
Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου — οἱ Ἄγγελοι	9
Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου	11
Ἡ σωτηρία διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ	12
Αἱ Χριστολογικαὶ ἕριδες	18
Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος	19
Περὶ Ἐκκλησίας	21
Περὶ τοῦ βαπτίσματος	22
Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς	22
Τὸ φαινόμενον τῆς θρησκείας	24
Σχέσεις θρησκείας καὶ ἐπιστήμης	25
Ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ τεχνολογικὸς πολιτισμὸς	27
Ἡ ψυχαγωγία καὶ ὁ χριστιανισμὸς	28
Ὁ πόνος ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως	29
Ὁ χριστιανισμὸς καὶ τὸ σῶμα	30
Ἡ νηστεία	31
Ἡ ἐντιμότης καὶ ἀξιοπρέπεια εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων	32
Ἡ ἐργασία ὡς εὐλογία καὶ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον	34
Ἡ ἐντιμότης καὶ εὐσυνειδησία γενικῶς κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος	36
Τὸ πνεῦμα τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ἐν τῇ κοινωνίᾳ	38
Ἡ πειθαρχία πρὸς τοὺς προΐσταμένους καὶ ἡ βοήθεια πρὸς τοὺς μαθητευομένους	40
Ὁ σεβασμὸς τῆς ξένης ἰδιοκτησίας	41
Οἱ ἐργαζόμενοι μαθηταὶ καὶ ἡ οἰκογένεια	42
Ἡ ἔθελοντικὴ ἐργασία διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν εὐγενῶν σκοπῶν	43
Τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν πολιτείαν	45
Τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν	46

024000020032

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ:

1. 'Ιερὰ Γεωγραφία (ἔκδοσις η')
2. Τὰ Εὐαγγέλια (ἔκδοσις γ')
3. Κασσιανή, ἡ μοναχὴ καὶ ποιήτρια
4. Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία
5. Κατήχησις
6. Λειτουργικὴ
7. Προσευχαὶ κ.λ.π.
8. Ἱερὰ ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης
9. Ἱερὰ ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης
10. Αἱ ἐν Ἑλλάδι αἱρέσεις
11. Ἱστορία τῶν Ἡρωϊκῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος
12. Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος
13. Θρησκευτικὰ τεχνικῶν σχολῶν (Α' τάξεως)
14. Θρησκευτικὰ τεχνικῶν σχολῶν (Β' τάξεως)
15. Θρησκευτικὰ τεχνικῶν σχολῶν (Γ' τάξεως)
16. Χριστιανικὴ ἀγωγή σχολῶν Ἐργοδηγῶν (Α' τάξεως)
17. Χριστιανικὴ ἀγωγή σχολῶν Ἐργοδηγῶν (Β' τάξεως)
18. Θρησκευτικὰ σχολῶν Οἰκοκυρικῆς
κ.λ.π.